

Deall datganoli yng Nghymru

This item contains selected online content. It is for use alongside, not as a replacement for the module website, which is the primary study format and contains activities and resources that cannot be replicated in the printed versions.

About this free course

This free course is an adapted extract from the Open University course .

This version of the content may include video, images and interactive content that may not be optimised for your device.

You can experience this free course as it was originally designed on OpenLearn, the home of free learning from The Open University –

There you'll also be able to track your progress via your activity record, which you can use to demonstrate your learning.

Copyright © 2015 The Open University

Intellectual property

Unless otherwise stated, this resource is released under the terms of the Creative Commons Licence v4.0 http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.en_GB. Within that The Open University interprets this licence in the following way:

www.open.edu/openlearn/about-openlearn/frequently-asked-questions-on-openlearn. Copyright and rights falling outside the terms of the Creative Commons Licence are retained or controlled by The Open University. Please read the full text before using any of the content.

We believe the primary barrier to accessing high-quality educational experiences is cost, which is why we aim to publish as much free content as possible under an open licence. If it proves difficult to release content under our preferred Creative Commons licence (e.g. because we can't afford or gain the clearances or find suitable alternatives), we will still release the materials for free under a personal end-user licence.

This is because the learning experience will always be the same high quality offering and that should always be seen as positive – even if at times the licensing is different to Creative Commons.

When using the content you must attribute us (The Open University) (the OU) and any identified author in accordance with the terms of the Creative Commons Licence.

The Acknowledgements section is used to list, amongst other things, third party (Proprietary), licensed content which is not subject to Creative Commons licensing. Proprietary content must be used (retained) intact and in context to the content at all times.

The Acknowledgements section is also used to bring to your attention any other Special Restrictions which may apply to the content. For example there may be times when the Creative Commons Non-Commercial Sharealike licence does not apply to any of the content even if owned by us (The Open University). In these instances, unless stated otherwise, the content may be used for personal and non-commercial use.

We have also identified as Proprietary other material included in the content which is not subject to Creative Commons Licence. These are OU logos, trading names and may extend to certain photographic and video images and sound recordings and any other material as may be brought to your attention.

Unauthorised use of any of the content may constitute a breach of the terms and conditions and/or intellectual property laws.

We reserve the right to alter, amend or bring to an end any terms and conditions provided here without notice.

All rights falling outside the terms of the Creative Commons licence are retained or controlled by The Open University.

Head of Intellectual Property, The Open University

Contents

Cyflwyniad	5
Cyflwyniad	5
Learning Outcomes	5
Adran 1: Dylunio datganoli	8
Cyflwyniad	8
1 Pleidiau gwleidyddol	8
2 Y setliad datganoli sy'n datblygu	12
2.1 Cyn-1979	12
2.2 1979	12
2.3 Refferendwm 1997	15
2.4 Pleidlais agos iawn	18
2.5 Creu Cynulliad newydd	18
2.6 Gwleidyddiaeth newydd	19
3 Y Cynulliad Cyntaf (1999-2003)	22
4 Yr Ail Gynulliad (2003-2007)	23
4.1 Comisiwn Richard	23
4.2 Coelcerth o Gwangos	23
5 Y Trydydd Cynulliad (2007-2011)	25
5.1 Llywodraeth Cymru'n Un	25
5.2 Gorchmynion Cymhwysedd Deddfwriaethol	25
5.3 Confensiwn Cymru Gyfan	26
5.4 Refferendwm ar bwerau deddfu	26
6 Y Pedwerydd Cynulliad (2011-2016)	30
6.1 Atgyfeiriadau at y Goruchaf Lys	30
6.2 Comisiwn Silk	30
6.3 Dau Fil i Gymru	31
7 Y Pumed Cynulliad (2016-2021)	33
7.1 Codi trethi am y tro cyntaf ers 800 mlynedd	33
7.2 Cynulliad yn troi'n Senedd	34
8 Bil y Farchnad Fewnol a Brexit	35
9 Crynodeb Adran 1	36
Adran 2: Materion parhaus ar gyfer llywodraeth ddatganoledig	38
Cyflwyniad	38
1 Cyllid	38
1.1 Atebolrwydd	39
1.2 Tegwch	40
1.3 Comisiwn Holtham	41

2 Awdurdodaeth gyfreithiol ar wahân	42
2.1 Comisiwn Thomas	42
2.2 Adolygiadau comisiynau	44
3 Maint y Senedd	45
3.1 Dadleuon yn erbyn mwy o ASau	45
3.2 Dadleuon o blaid mwy o ASau	46
4 Diffyg gwaith craffu	47
4.1 Y Cyfryngau	47
4.2 Cymdeithas Sifil	47
4.3 Comisiynwyr Cymru	48
5 Cydberthnasau rhyngsefydliadol	49
5.1 Diffyg cyfansoddiad ysgrifenedig	49
5.2 Gwahaniaethau gwleidyddol	49
5.3 Cymariaethau â'r Alban a Gogledd Iwerddon	50
6 Crynodeb Adran 2	53
Adran 3: Deall pleidleiswyr Cymru	55
Cyflwyniad	55
1 Cyfweliad gyda Roger Awan-Scully	55
2 Hunaniaeth Gymreig	57
3 Agweddau tuag at ddatganoli	59
4 Y Gymraeg	60
5 Canran isel o bobl a bleidleisiodd	61
6 Pleidleisio yn 16 oed	63
7 Crynodeb Adran 3	64
8 Crynodeb diwedd y cwrs	65
Glossary	66
References	72
Further reading	74
Acknowledgements	75

Cyflwyniad

Cyflwyniad

Cyflwyniad

Dechreuwch sgwrs am ddatganoli ac mae'n anochel y bydd rhywun yn defnyddio'r ymadrodd 'proses yn hytrach na digwyddiad'. Er bod hyn yn ystrydeb o bosibl, mae hefyd yn wir iawn. Diben y cwrs am ddim, *Deall datganoli yng Nghymru*, yw eich helpu i ddeall sefyllfa bresennol y setliad datganoli yng Nghymru a'r digwyddiadau sydd wedi llywio'r setliad hwnnw.

Mae'r cwrs hwn wedi'i rannu'n dair rhan: mae'r rhan gyntaf yn cyflwyno safbwyntiau prif bleidiau gwleidyddol Cymru cyn olrhain trywydd y setliad datganoli rhwng 1997 a 2021. Mae'r ail ran yn ymchwilio i'r prif faterion sy'n wynebu datganoli yn y Gymru sydd ohoni. Mae'r rhan olaf yn ystyried y gydberthynas rhwng datganoli a phleidleiswyr yng Nghymru.

Nodyn ar derminoleg

Cynulliad Cenedlaethol Cymru oedd yr enw ar Senedd Cymru rhwng 1999 a 2020. Llywodraeth Cynulliad Cymru oedd yr enw ar Lywodraeth Cymru tan 2011. Defnyddir yr enwau hyn wrth wneud cyfeiriadau hanesyddol.

Geirfa

Mae'r cwrs hwn yn cynnwys rhestr termau sy'n diffinio rhai termau sydd yn anghyfarwydd o bosibl. Weithiau byddwch yn dod o hyd i dermau sydd wedi'u hamlygu yn y testun – bydd clicio arnynt yn mynd â chi at y diffiniad yn y rhestr termau. Gallwch hefyd symud i'r rhestr termau â llaw ar unrhyw adeg, ar ddiwedd pa adran bynnag rydych yn ei hastudio.

Learning Outcomes

Ar ôl astudio'r cwrs hwn, dylech allu gwneud y canlynol:

- deall pam y cafodd pŵer ei ddatganoli i Gymru
- disgrifio'r modd y datblygodd y setliad datganoli yn sylweddol rhwng 1999 a 2020
- nodi'r materion sy'n wynebu'r setliad datganoli yng Nghymru ar hyn o bryd

- deall sut mae materion hunaniaeth yn gysylltiedig â datganoli.

Adran 1: Dylunio datganoli

Cyflwyniad

Felly, sut gwnaeth Cynulliad a ddaeth i fodolaeth o drwch blewyn ennill ddigon o bŵer i alw ei hun yn Senedd a gosod trethi mewn llai nag 21 mlynedd? Yr ateb yw cyfres o adolygiadau, diwygio a deddfwriaeth – dim un yn hawdd. Diben yr adran hon yw nodi'r broses honno mewn trefn gronolegol yn bennaf. Cyn gwneud hynny, bydd yn fuddiol ystyried yn fras y pleidiau gwleidyddol sy'n dominyddu gwleidyddiaeth yng Nghymru a'u safbwyntiau ar ddatganoli.

1 Pleidiau gwleidyddol

Llafur Cymru

Mewn brawddeg: Plaid sosialaidd i'r chwith o'r canol sydd wedi bod yn rym dominyddol yng ngwleidyddiaeth Cymru ers canrif.

Llwyddiant etholiadol: Llafur Cymru sydd wedi ennill bron pob etholiad yng Nghymru ers 100 mlynedd ac sydd wedi arwain pob un o lywodraethau Cymru ers datganoli, gan ennill rhwng 26 a 30 o 60 o seddau'r Senedd.

Cadarnleoedd gwleidyddol: Yr etholaethau ôl-ddiwydiannol yng Nghymoedd y de a gogledd Cymru.

Cyd-destun: Llywodraeth Lafur a bwysodd am ddatganoli yng Nghymru ar ddiwedd y 1990au. Yn wahanol i Lafur yr Alban, mae cangen y blaid yng Nghymru wedi ceisio ymbellhau oddi wrth ei phlaid gyfatebol yn San Steffan. Cyfeiriodd Rhodri Morgan at hyn fel 'dŵr coch clir' mewn araith yn 2002.

Plaid Cymru

Mewn brawddeg: Plaid genedlaetholgar i'r chwith o'r canol sydd â'r nod pennaf o sicrhau annibyniaeth i Gymru.

Llwyddiant etholiadol: Daeth uchafbwynt etholiadol y plaid yn 1999 pan enillodd 17 o seddau, gan syrthio i 11 yn 2011. Yn 2007, ffurfiodd Lywodraeth Cymru'n Un gyda'r plaid Lafur.

Cadarnleoedd gwleidyddol: Ardaloedd Cymraeg eu hiaith, ardaloedd gwledig yng nghanolbarth a gogledd-orllewin Cymru.

Cyd-destun: Yn wahanol i'r pleidiau eraill, etholiadau'r Senedd yw blaenoriaeth bennaf Plaid Cymru, gydag etholiadau Senedd y DU yn eilradd. Dim ond ar gyfer etholiadau yng Nghymru y mae Plaid Cymru yn sefyll. Mae'n chwaer-blaid i Blaid Genedlaethol yr Alban (SNP), er nad yw hyn yn fwy na chydweithrediad anffurfiol mewn gwirionedd.

Ceidwadwyr Cymreig

Mewn brawddeg: Plaid unoliaethol i'r dde o'r canol.

Llwyddiant etholiadol: Nid yw erioed wedi arwain Llywodraeth Cymru er bod nifer y seddau y mae'n eu hennill yn etholiadau'r Senedd wedi cynyddu o 9 yn 1999 i 14 yn 2016.

Cadarnleoedd gwleidyddol: Mae'n tueddu i wneud yn dda mewn etholaethau cefnog rhannol wledig.

Cyd-destun: Er gwaethaf ei hamheuon cychwynnol ynghylch datganoli, mae'r Ceidwadwyr Cymreig wedi cael cryn lwyddiant yn y Senedd, gan ddod yn ail yn 2011 a threchgu Plaid Cymru fel yr ail blaid fwyaf yn 2016, ar ôl i sawl aelod gefnu ar y plaid. Un o'r prif heriau sy'n ei hwynebu ym Mae Caerdydd yw ymgysylltu mewn modd adeiladol heb golli ei chanran uchel o gefnogwyr sy'n amheus ynghylch datganoli.

Democratiaid Rhyddfrydol Cymru

Mewn brawddeg: Plaid ryddfrydol sydd o blaid datganoli a ffederaliaeth.

Llwyddiant etholiadol: Llwyddodd y blaid i gynnal presenoldeb sefydlog o ryw chwe sedd dros bedwar etholiad cyntaf y Cynulliad, ond gwelwyd y nifer hwn yn syrthio i ddim ond un sedd yn 2016. Yn etholiad 2016, gwelwyd yr unig Ddemocrat Rhyddfrydol, Kirsty Williams, yn ymuno â Llywodraeth Cymru fel Gweinidog Addysg. Gwasanaethodd y blaid hefyd fel partner iau mewn clymblaid â Llafur rhwng 2001 a 2003.

Cadarnleoedd gwleidyddol: Mae'r blaid wedi elwa ar y system rhestr, gan ennill digon o bleidleisiau yn y rhan fwyaf o etholaethau i ennill sedd ranbarthol.

Cyd-destun: Yn ôl y blaid, hi sydd â'r gwreiddiau dyfnaf o blith unrhyw blaid wleidyddol yng Nghymru, gyda rhyddfrydiaeth yng Nghymru yn deillio'n ôl i'r 19eg ganrif. Fodd bynnag, roedd y Democratiaid Rhyddfrydol fel petai'n colli grym yng ngwleidyddiaeth Cymru, gan ei chael hi'n anodd ymdopi â chanlyniadau clymblaid 2010 â'r Ceidwadwyr yn San Steffan a chynnydd UKIP, a gipiodd y seddau rhestr oddi wrthi.

UKIP

Mewn brawddeg: Plaid i'r dde o'r canol, o blaid Brexit ac yn erbyn datganoli.

Llwyddiant etholiadol: Ni chafodd y blaid ei chynrychioli yn y Senedd tan iddi ennill saith sedd ranbarthol yn etholiad 2016.

Cadarnleoedd gwleidyddol: Enillodd y blaid seddau ar bob rhestr ranbarthol yn 2016, ond mae ganddi gefnogaeth benodol yn ne-ddwyrain Cymru.

Cyd-destun: Gwelwyd cryn anhrefn yng ngrŵp UKIP yn 2016, gyda nifer o'r aelodau'n cefnu ar y blaid. Erbyn diwedd y tymor, dim ond ei chyn arweinydd, Neil Hamilton, oedd yn eistedd fel aelod o UKIP, ar ôl i eraill adael i ymuno â Phlaid Brexit neu Blaid Diddymu'r Cynulliad.

Aelodau annibynnol

Bu nifer o aelodau annibynnol yn Senedd Cymru, yn enwedig yn y bumed sesiwn. Erbyn etholiad 2021, roedd chwech o'r 60 o ACau a etholwyd yn etholiadau 2016 yn sefyll fel aelodau annibynnol. Roedd dau ohonynt – Neil McEvoy a'r Arglwydd Dafydd Elis-Thomas

– yn gyn aelodau o Blaid Cymru. Roedd y pedwar arall yn wreiddiol yn rhan o grŵp ansefydlog iawn UKIP / Plaid Brexit. Mewn sesiynau blaenorol, roedd ACau yn cynnwys Trish Law a John Marek wedi dychwelyd fel aelodau etholaethau, yn dilyn anghydfodau â Llafur.

Crynodeb:

Yn fras, mae Llafur Cymru sosialaidd i raddau helaeth wedi dominyddu'r dirwedd wleidyddol yng Nghymru ers canrif. Mae Plaid Cymru cenedlaetholgar a'r Ceidwadwyr Cymreig yn ail pell. Mae'r Democratiaid Rhyddfrydol yn colli tir. Cafodd saith aelod o UKIP eu hethol yn ACau yn 2016, ond ni wnaeth y grŵp hwn bara. Mae gan y Senedd nifer o aelodau annibynnol, yn aml o ganlyniad i gefnu ar bleidiau.

2 Y setliad datganoli sy'n datblygu

Fel y byddwch yn gweld yn adran gyntaf y cwrs hwn, cafodd y setliad datganoli yng Nghymru ei drawsnewid yn ystod y ddau ddegawd yn dilyn refferendwm 1997.

Wrth i chi weithio drwy'r cwrs hwn, byddwch yn dod i ddeall y camau hyn yn llawer gwell.

Pum cam bras datganoli:

- datganoli gwleidyddol (1964-1999)
- datganoli gweithredol gyda phwerau deddfu eilaidd (1999-2007)
- datganoli gweithredol gydag uwch bwerau deddfu eilaidd (2007-2011)
- datganoli deddfwriaethol o dan fodel 'rhoi pwerau' (2011-2018)
- datganoli deddfwriaethol o dan fodel 'cadw pwerau' (2018-)

Mae pwerau deddfu sylfaenol yn cyfeirio at y gallu i ddrafftio a datgan deddfwriaeth heb droi at ddeddfwriaeth arall. Dechreuodd y Cynulliad fel corff â phwerau deddfu eilaidd (gallai ofyn am i ddeddfwriaeth gael ei phasio yn San Steffan) ond daeth yn ddeddfwriaeth sylfaenol (yn rhydd i wneud ei chyfreithiau ei hun o fewn meysydd polisi penodol) yn dilyn refferendwm yn 2011.

Ystyr model rhoi pwerau yw lle y caiff deddfwriaeth wneud newidiadau mewn nifer o feysydd diffiniedig. Erys popeth arall wedi'i gadw'n ôl. Ystyr model cadw pwerau yw lle na chaiff Cynulliad wneud newidiadau mewn nifer o feysydd diffiniedig ond lle mae ganddo'r rhyddid i weithredu lle nad oes mater a gedwir n ôl. Roedd gan y Cynulliad fodel rhoi pwerau ar ddechrau datganoli ond trodd hwn yn fodel cadw pwerau yn 2014.

Ystyrir y ddau newid hyn yn fanylach yn ystod y cwrs hwn.

2.1 Cyn-1979

Ffurfiwyd yr undod rhwng Cymru a Lloegr yn 1535 pan ddaeth y ddwy wlad yn un wladwriaeth. Ar ddiwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg, gwelwyd awydd am annibyniaeth i Gymru, dan arweiniad y Rhyddfrydwyr ac, yn ddiweddarach, Plaid Cymru. Mewn ymateb i hyn, dechreuodd Llywodraeth y DU drosglwyddo rhywfaint o reolaeth weinyddol i 'adrannau Cymru' yn y Bwrdd Addysg (1909) a'r Weinyddiaeth Amaethyddiaeth (1919). Erbyn 1940, Bwrdd Iechyd Cymru oedd yn gyfrifol am dai, dŵr a gwasanaethau llywodraeth leol eraill.

Yn 1964, penodwyd Ysgrifennydd Gwladol cyntaf Cymru a chrëwyd y Swyddfa Gymreig flwyddyn yn ddiweddarach, gyda swyddfeydd yng Nghaerdydd a San Steffan. Yn wreiddiol, roedd y Swyddfa Gymreig yn gyfrifol am gynllunio trefi, tai, dŵr a charthffosiaeth, llywodraeth leol, ffyrdd a rhai agweddau ar gynllunio economaidd. Roedd Ysgrifennydd Gwladol Cymru hefyd yn goruchwyllo'r broses o gyflawni polisïau a osodwyd gan Lywodraeth y DU, gan gynnwys iechyd ac addysg, yng Nghymru. Dros amser, ehangodd ei gylch gwaith.

2.2 1979

Yn 1969, sefydlwyd y Comisiwn Brenhinol ar y Cyfansoddiad o dan yr Arglwydd Kilbrandon er mwyn ystyried opsiynau ar gyfer dyfodol y Deyrnas Unedig ymysg

cefnogaeth gynnyddol i bleidiau cenedlaetholgar. Gwynfor Evans a enillodd sedd seneddol gyntaf Plaid Cymru yn is-etholiad Caerfyrddin yn 1969, gyda Winnie Ewing yn ennill sedd i'r SNP yn is-etholiad Hamilton yn 1967. Awgrymodd adolygiad Kilbrandon ddatganoli deddfwriaethol a gweithredol i Gymru a'r Alban a Chynghorau Cynghori Rhanbarthol i Loegr. Gwrthodwyd y cynllun hwn am ei fod yn rhy fiwrocataidd ac annoeth yn nhermau economaidd.

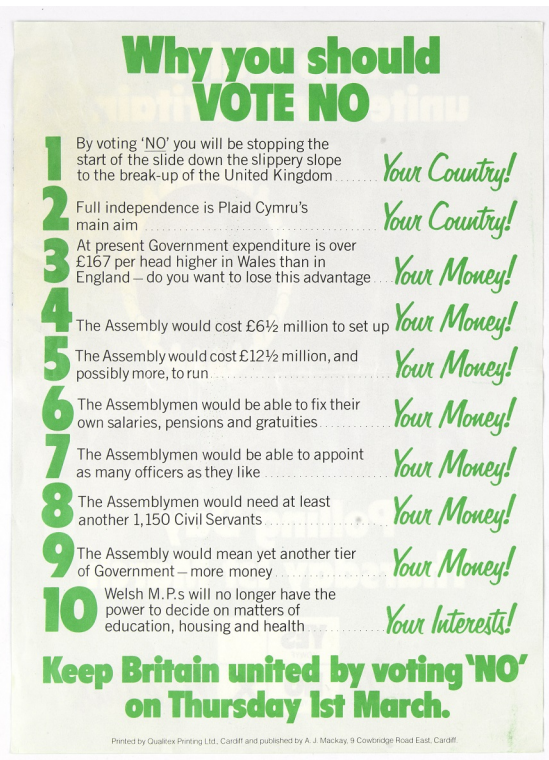
Cyflwynwyd cynlluniau diwygiedig ar gyfer datganoli i Gymru a'r Alban wedi hynny. Yn 1974, cyhoeddwyd cynllun ar gyfer datganoli yng Nghymru, a oedd yn cynnwys datganoli swyddogaethau gweithredol i Gynulliad o 72 o aelodau yng Nghymru, a fyddai'n gweithredu drwy system pwyllgorau dan arweiniad Prif Weithredwr. Bu'r cynllun yn destun refferendwm.

Gweithgaredd 1 Refferendwm (1979)

Cynhaliwyd y refferendwm ar 1 Mawrth 1979. Edrychwch ar y deunyddiau ymgyrchu hyn ar gyfer y ddwy ochr.

Ffigur 1 'Vote yes on March 1st'

Figur 2 'Why you should vote no'

Sut fydddech chi'n pleidleisio? Gwnewch eich penderfyniad, yna datgelwch y drafodaeth isod i ddarganfod y canlyniadau.

Parliament has decided to consult the electorate in Wales on the question whether the Wales Act 1978 should be put into effect.

Mae'r Senedd wedi penderfynu ymgynghori ag etholwyr Cymru ynglyn â ddylid gweithredu Deddf Cymru 1978.

DO YOU WANT THE PROVISIONS OF THE WALES ACT 1978 TO BE PUT INTO EFFECT?

A YDYCH AM I DDARPARIAETHAU DEDDF CYMRU 1978 CAEL EU GWEITHREDU?

Put a cross (X) in the appropriate box
Rhowch groes (X) yn y blwch cymwys

YES YDWYF	
NO NAC YDWYF	

Figur 3 Papur pleidleisio refferendwm

Discussion

A YDYCH AM I DDARPARIAETHAU DEDDF CYMRU 1978 CAEL EU GWEITHREDU?

Ymateb	Pleidleisiau	%
Ydwyf	243,048	20.26%
Nac ydwyf	956,330	79.74%

Methodd y refferendwm.

2.3 Refferendwm 1997

Er bod y canlyniad yn bendant, ni ddiflannodd y syniad o ddatganoli.

Drwy gydol y 1980au a dechrau'r 1990au, gwelwyd gwleidyddiaeth anghydnaws yng Nghymru a'r Alban, gyda'r ddwy wlad yn ethol ASau Llafur yn bennaf, a llywodraeth Geidwadol dan arweiniad Margaret Thatcher oedd mewn grym yn San Steffan.

Mewn ymateb i hyn, aeth yr wrthblaid Lafur ati i ystyried posibiladau datganoli ymhellach. Arweinydd Llafur, John Smith, aeth ar drywydd hyn i ddechrau, gyda'i olynydd, y Prif Weinidog Llafur, Tony Blair, yn ymgymryd â'r gwaith wedi hynny.

Cydnabu Blair wedi hynny nad oedd yn ddatganolwr brwd ond y byddai wedi bod yn wleidyddol anodd cefnu ar y safbwynt hwn. Aeth i'r afael â'r pwynt hwn mewn cyfweiliad â'r Institute for Government, gan nodi 20 mlynedd o ddatganoli:

Diben datganoli oedd sicrhau setliad newydd rhwng rhannau cyfansoddol y DU er mwyn dod â phenderfyniadau'n agosach at y bobl a oedd yn meddu ar ymdeimlad cryf o hunaniaeth. Ac yn wleidyddol, hefyd, osgoi bygythiad mwy ymwahaniad ... dyma oedd safbwynt sefydledig y Blaid Lafur [pan benodwyd Blair yn arweinydd Llafur], ond mewn gwirionedd, roeddwn o'r farn ei fod yn briodol mewn egwyddor ac yn angenrheidiol yn wleidyddol. A chyn i mi ddod yn Arweinydd Llafur, roedd yn amlwg mai dyna oedd safbwynt cyson y Blaid Lafur. Felly, yn syml, byddai wedi bod yn anodd newid y safbwynt hwnnw hyd yn oed petawn i am wneud hynny, ond roeddwn wedi fy argyhoeddi mai dyna oedd y peth iawn i'w wneud ac mai cyfres o geisiadau aflwyddiannus i ddatganoli oedd y 100 mlynedd blaenorol. Ac roedd yn bwysig ein bod yn llwyddo, neu fel arall, gallwn ragweld sefyllfa, yn enwedig yn yr Alban, lle na fyddai modd atal y gefnogaeth dros annibyniaeth. Ac rwy'n dal i gredu y bu'n angenrheidiol atal y gefnogaeth honno yn y bôn, er ei bod yn ddadl barhaus p'un a ddylai'r Alban geisio annibyniaeth lawn ai peidio

(Aralleiriad o Institute for Government, 2019)

Aeth y Blaid Lafur ar drywydd cynigion ar gyfer datganoli mewn dwy ddogfen bolisi: Shaping the Vision yn 1995 a Preparing for a New Wales yn 1996. Gwelwyd cynnydd cyflym. Yn dilyn buddugoliaeth ysgubol Tony Blair a'r Blaid Lafur ar 2 Mai 1997, cyflwynwyd Bil Refferendwm (Cymru a'r Alban) i Dŷ'r Cyffredin ar 15 Mai 1997. Ar 22 Gorffennaf 1997, cyhoeddwyd cynigion ar gyfer Cynulliad Cymreig ym mhapur gwyn Llais dros Gymru.

Gweledigaeth Llais dros Gymru oedd corff etholedig o 60 o aelodau wedi'u hethol o dan y System Aelodau Ychwanegol. Cafodd ei roi i bleidlais ledled Cymru lai na deufis yn ddiweddarach.

Gweithgaredd 2 Refferendwm (1997)

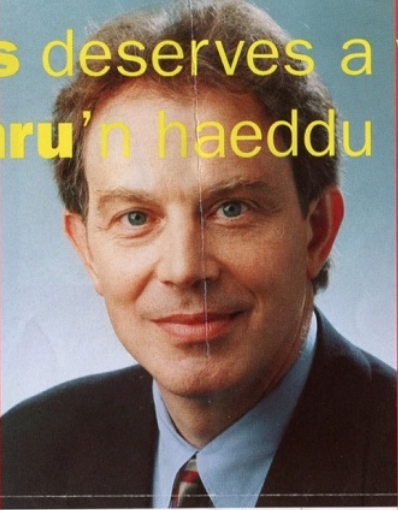
Cynhaliwyd y refferendwm ar 18 Medi 1997. Edrychwch ar y deunyddiau ymgyrchu hyn ar gyfer y ddwy ochr.

Wales deserves a voice Mae Cymru'n haeddu cael llais

A Welsh Assembly is part of new Labour's vision for a modern Britain. It will give Wales the recognition it deserves.

Labour's new Assembly will give Wales:

- **A better health service** – by ensuring that scarce resources are spent on nurses not bureaucrats and red tape.
- **Better schools** – by setting tough new standards for literacy, numeracy and overall achievement.
- **Better job opportunities** – by providing a voice in Europe and around the world, to attract investment and back Welsh companies.
- **Better democracy** – by ensuring that decisions about local schools and hospitals are made by people elected in Wales not behind closed doors in London.
- **Better value for money** – by bringing Welsh quangos to public account and scrutinising spending decisions.

Wales has the chance to vote for a new future

On May 1 Labour gained its best ever result in a general election, including seven Labour gains in Wales. Millions of people were attracted to Labour by our promise to transform Britain.

In just a few months we have changed the direction, feel and pace of government – new legislation on schools, hospitals and law and order – showing that Britain can be better.

And now we are giving the people of Wales the chance to vote in the referendum for a Welsh Assembly.

I want you to vote yes for a strong voice for Wales in a modern constitution. Say 'yes' to a new Wales. **Wales deserves it.**

Tony Blair

Rhan o weledigaeth Llafur newydd i gael Prydain fodern yw Cynulliad Cymreig. Bydd yn rhoi i Gymru y gydnabyddiaeth y mae'n ei haeddu.

Bydd Cynulliad newydd Llafur yn rhoi'r rhain i Gymru:

- **Gwell gwasanaeth iechyd** – drwy sicrhau y caiff adnoddau prin eu gwario ar nyrsys ac nid ar fiwrocratiaid a biwrocratiaeth.
- **Gwell ysgolion** – drwy bennu safonau newydd a llym ar gyfer llythrennedd, rhifedd a chyrhaeddiad yn gyffredinol.
- **Gwell cyfle i gael gwaith** – drwy ddarparu llais yn Ewrop ac o amgylch y byd, i ddenu buddsoddiadau a chefnogi cwmnïau Cymreig.
- **Gwell democratiaeth** – drwy sicrhau mai pobl a etholwyd yng Nghymru, ac nid pobl y tu ôl i ddrysau caeedig yn Llundain, sy'n gwneud y penderfyniadau ynghylch ysgolion ac ysbytai lleol.
- **Gwell gwerth am yr arian** – drwy sicrhau bod cwangos Cymru'n atebol i'r cyhoedd, ac archwilio'r penderfyniadau ar wario.

Ffigur 4 'Mae Cymru'n haeddu cael llais'

just say no

Printed by Print Express 45 Portmanmoor Road, Cardiff CF2 2HB • Published by Just Say No Campaign 39 Windsor Place, Cardiff CF1 3SN

Ffigur 5 'Just say no'

Sut fydddech chi'n pleidleisio y tro hwn? Gwnewch eich penderfyniad, yna datgelwch y drafodaeth isod i ddarganfod y canlyniadau.

Parliament has decided to consult people in Wales on the Government's proposals for a Welsh Assembly:

Mae'r Senedd wedi penderfynu ymgynghori pobl yng Nghymru ar gynigion y Llywodraeth ar gyfer Cynulliad i Gymru:

Put a cross (X) in the appropriate box
Rhowch groes (X) yn y blwch priodol

I AGREE THAT THERE SHOULD BE A WELSH ASSEMBLY
YR WYF YN CYTUNO Y DYLLID CAEL CYNULLIAD I GYMRU

OR
NEU

I DO NOT AGREE THAT THERE SHOULD BE A WELSH ASSEMBLY
NID WYF YN CYTUNO Y DYLLID CAEL CYNULLIAD I GYMRU

Ffigur 6 Papur pleidleisio refferendwm

Discussion

A ydych yn cytuno y dylid cael Cynulliad Cymru fel y cynigiwyd gan y Llywodraeth?

Ymateb	Pleidleisiau	%
Yr wyf yn cytuno y dylid cael Cynulliad i Gymru	559,419	50.30%

Nid wyf yn cytuno y dylid cael Cynulliad i Gymru	552,698	49.70%
--	---------	--------

2.4 Pleidlais agos iawn

Pleidleisiwyd dros Gynulliad Cymreig o drwch blewyn – 0.3% neu 6700 o bleidleisiau gan ychydig dros 50% o'r etholwyr. Er mwyn gosod hyn yn ei gyd-destun, mae hynny bron yr un faint â phoblogaeth pentref Sandycroft yn Sir y Fflint.

I'r gwrthwyneb, yn yr Alban, lle y cynhaliwyd etholiad bythefnos ynghynt, cafwyd pleidlais mwyafrif o 74% gan 60% o'r etholwyr.

Arweiniodd y bleidlais agos iawn hon at anawsterau o'r cychwyn cyntaf. Yn wahanol i gydweithwyr yn yr Alban, ni allai llunwyr setliad datganoli cynnar Cymru ddangos canlyniad trawiadol na phendant i ysgogi newid. Dim ond brwydro ymlaen yn raddol y gallent ei wneud.

Fel y mae Martin Shipton yn ei ddadlau yn ei lyfr ar ddegawd cyntaf datganoli yng Nghymru, 'Poor Man's Parliament', daeth Cymru yn israddol i'r cyrff a gynigiwyd ar gyfer yr Alban a Gogledd Iwerddon. Priodolodd hyn i'r gwrthwynebiad ymhlith ASau Llafur Cymru i'r syniad o ddatganoli.

The brakes were well and truly applied, and the message was clear: this would be an inferior body that barely deserved to be designated as a legislature.

(Shipton, 2011, t.8)

- Mewn gwirionedd, roedd refferenda 1997 ac 1979 yn gofyn yr un peth, sef a ddylai fod Cynulliad etholedig i gynrychioli buddiannau Cymru. Serch hynny, roedd yr iaith a ddefnyddiwyd yn y cwestiynau yn wahanol iawn. Ydych chi'n credu bod hyn wedi effeithio ar y canlyniad?
- Yn ôl y Comisiwn Etholiadol – y corff sy'n gosod y safonau o ran y ffordd y dylid cynnal etholiadau a refferenda – rhaid i'r cwestiynau a ofynnir i bleidleiswyr fod yn glir, yn syml ac yn niwtral. Gall natur y cwestiwn ddylanwadu ar y canlyniad. Yn ôl Matt Qvortrup, Athro Gwyddorau Gwleidyddol Cymhwysol ym Mhrifysgol Coventry, gall cwestiynau hir achosi i bleidleiswyr deimlo'n amheus. Dywed hefyd fod natur ac amseru'r ymgyrch yn debygol o fod yn fwy arwyddocaol na geiriad y cwestiwn. Mae ymgyrch gadarnhaol fer a gynhelir yn fuan ar ôl buddugoliaeth etholiadol yn fwy tebygol o gael ei hennill gan y llywodraeth mewn grym.

2.5 Creu Cynulliad newydd

Yn dilyn y bleidlais dros Gynulliad Cymreig yn 1997, aethpwyd ati o ddifrif i lunio'r rheolau a fyddai'n rheoli datganoli yng Nghymru. Yn wahanol i'r Alban, lle bu cynigion ar gyfer Senedd yr Alban yn cael eu trafod mewn confensiwn cyfansoddiadol ers sawl blwyddyn, lluniwyd y cynigion ar gyfer y weinyddiaeth ddatganoledig yng Nghymru mewn cyfnod cymharol fyr.

Nododd Papur Gwyn Llafur, Llais dros Gymru, y modd y byddai'r Cynulliad 60 aelod Cymreig yn ymgymryd â'r swyddogaethau a gyflawnwyd yn flaenorol gan Ysgrifennydd

Gwladol Cymru. Byddai'r Cynulliad yn cael ei arwain gan bwyllgor gweithredol o gadeiryddion nifer o bwyllgorau pwnc.

Yn dilyn y bleidlais gadarnhaol, dechreuodd gwaith ar Fil Llywodraeth Cymru 1998. Roedd y cynigion yn y Bil hwn ychydig yn wahanol eto. Cyflwynodd y Bil gynigion i Brif Ysgrifennydd arwain pwyllgor gweithredol. Yr enw ar y corff etholedig fyddai'r "Cynulliad Cenedlaethol" Yn anarferol, ni ragwelwyd y byddai'r weithrediaeth a'r ddeddfwrfa yn endidau ar wahân ond yn hytrach y byddent yn un 'corff corfforaethol' a fyddai'n gwneud is-ddeddfwriaeth neu orchmynion mewn meysydd datganoledig. Byddai unrhyw ddeddfwriaeth sylfaenol yn cael ei gwneud yn San Steffan mewn meysydd datganoledig a meysydd a gadwyd yn ôl.

Nododd y Bil hefyd y broses ar gyfer ethol 60 o Aelodau Cynulliad Cymru: 40 mewn etholaethau a oedd yn rhannu ffiniau â San Steffan a 20 o ACau rhanbarthol i'w hethol drwy system o gynrychiolaeth gyfrannol, neu ddull D'Hondt.

Byddai'r cyllid ar gyfer y Cynulliad yn cael ei ddarparu gan Lywodraeth y DU drwy system 'grantiau bloc' wedi'u dyrannu ar sail fformiwla Barnett. Gallwch ddarllen fwy am hyn yn nes ymlaen yn y cwrs.

Yn bwysig, roedd y Bil hefyd yn cynnwys cymal a oedd yn caniatáu ar gyfer trosglwyddo rhagor o bwerau yn y dyfodol, gan awgrymu bod yr awduron yn credu y byddai'r broses yn un barhaus.

Darllen Pellach - cynllunio datganoli yng Nghymru

Ugain mlynedd yn ddiweddarach, mae Ysgrifennydd Gwladol Cymru, Ron Davies, yn myfrio ar y broses o gynllunio datganoli yng Nghymru mewn darlith wedi'i chynnal gan Ganolfan Llywodraethiant Cymru.

Gweler yr adran Darllen Pellach i gael doleri i'r fideo hwn.

Cafodd y Bil ei basio ar 31 Gorffennaf 1998. Cynhaliwyd etholiadau cyntaf y Cynulliad Cenedlaethol ar 6 Mai 1999, gyda Llafur yn cael ei hethol yn ffurfiol fel y blaid fwyaf. Ar 12 Mai 1999, cyfarfu Cynulliad Cenedlaethol Cymru am y tro cyntaf, gyda'r Llywydd, yr Arglwydd Dafydd Elis-Thomas yn y gadair. Ar 1 Gorffennaf 1999, daeth y Swyddfa Gymreig yn Swyddfa Cymru.

Video content is not available in this format.

[Fideo 1 Y Frenhines yn agor y Cynulliad Cenedlaethol gyntaf \(1999\)](#)

2.6 Gwleidyddiaeth newydd

Ar ddiwedd clip y BBC yn adran 2.5, mae'r gohebydd David Cornock yn cyfeirio at 'new politics'. Defnyddiwyd yr ymadrodd hwn ar ddechrau datganoli i ddisgrifio'r ffyrdd gwahanol y byddai pethau'n cael eu gwneud yn y sefydliadau newydd yng Nghymru a'r Alban. Yn fras, roedd yn cyfeirio at ffordd fwy syml, agored ac ystyriol o deuluoedd o weithio. Roedd yn mynd i'r groes i arferion hen ffasiwn, cyfyngedig a defodol San Steffan

Gweithgaredd 3 Cymharu Seneddau

Cymharwch luniau o Senedd Cymru a Senedd y DU. Ar beth rydych chi'n sylwi?

Ffigur 7 Cymharu Seneddau: Cymru (y llun uchaf) a'r DU (y llun isaf)

Discussion

Rhoddwyd cryn sylw i ba mor dryloyw y byddai adeiladau'r Cynulliad Cenedlaethol a Senedd yr Alban. Wrth arddangos yr adeilad ar eu gwefan, dywedodd y penseiri Rogers Stirk Harbour + Partners y canlynol am y Cynulliad:

employed the idea of openness and transparency as the driving factor in the design for the National Assembly for Wales, Cardiff. The building was conceived not to be an insular, closed edifice but a transparent envelope,

looking outwards to Cardiff Bay and beyond, making visible the inner workings of the Assembly and encouraging public participation in the democratic process.

(RSHP, d.d.)

Crynodeb:

Cafodd rhywfaint o bŵer gwleidyddol ei drosglwyddo o San Steffan i Gymru yn raddol yn ystod ail hanner yr ugeinfed ganrif. Cafodd ymgais i sefydlu sefydliadau gwleidyddol ar wahân ei wrthod yn 1979, ond ei basio o drwch blewyn yn 1997. Cafodd strwythurau cychwynnol sefydliadau Cymru eu dyfeisio'n gyflym iawn.

3 Y Cynulliad Cyntaf (1999-2003)

Aeth y Cynulliad newydd i drafferthion gwleidyddol yn fuan.

Yn dilyn scandal personol amheus, cafodd Ysgrifennydd Gwladol Cymru, Ron Davies ei orfodi i ymddiswyddo yn 1998. Cafodd ei olynu gan Alun Michael, a ddaeth yn ddewis cyntaf Tony Blair ar gyfer swydd y Prif Ysgrifennydd dros AC mwy poblogaidd Gorllewin Caerdydd, Rhodri Morgan. Ar ôl ennill 28 o seddau ym mis Mai 1999, cafodd Michael ei orfodi i ffurfio llywodraeth leiafrifol. Lai na blwyddyn yn ddiweddarach, wynebodd bleidlais o ddifffyg hyder ynghylch ei bolisi cyllido. Ac yntau'n ansicr ynghylch ei allu i osgoi cerydd, ymddiswyddodd Michael a chafodd Rhodri Morgan ei benodi'n Brif Weinidog Cymru.

Cymerodd y sefydliad amser i gael ei gefn ato. Fel y mae Martin Shipton (2011) yn ei nodi yn ei gofnod manwl o ddegawd cyntaf datganoli, bu blynyddoedd cyntaf y Cynulliad yn ansefydlog. Cymerodd amser i gydberthnasau â San Steffan sefydlogi, roedd natur y setliad datganoli yn dal i fod yn annelwig iawn, a bu sawl scandal a danseiliodd hygyrdd y sefydliad newydd.

Roedd tair prif feirniadaeth o ddatganoli yng Nghymru yn ystod y blynyddoedd cynnar, sef:

1. **Strwythur:** Roedd gan y Gweinidogion a phwyllgorau pwnc y Cynulliad rai pwerau gwneud penderfyniadau, gan bylu'r llinellau rhwng datblygu a chraffu ar bolisi. Fel yr ysgrifennodd Rhodri Morgan yn ddiweddarach yn ei hunangofiant: 'With each Minister being a Member of the Committee that scrutinised his or her work, it was hard for the public to see a clear chain of command and responsibility for decisions' (Morgan, 2017, t.170)
2. **Pwerau:** Roedd yn rhaid i'r Cynulliad ofyn am amser deddfwriaethol yn San Steffan er mwyn pasio unrhyw ddeddfwriaeth sylfaenol. Nid oedd hyn yn digwydd yn aml iawn.
3. **Cyllid:** Roedd y fformiwla a ddefnyddiwyd i gyfrifo'r arian a oedd ar gael i Gymru yn seiliedig ar y boblogaeth yn hytrach nag angen. Ystyriwyd bod hyn yn rhoi Cymru dan anfantais.

4 Yr Ail Gynulliad (2003-2007)

Yn etholiad 2003 gostyngodd y ganran a bleidleisiodd o 46% i 38%. A oedd gan bleidleiswyr yng Nghymru lai o ddiddordeb mewn gwleidyddiaeth ddatganoledig? Cafodd y Cynulliad cyntaf ddechreuad anodd. Byddai ymgeisiau i ddatrys yr heriau cynnar hynny yn dominyddu'r ail.

4.1 Comisiwn Richard

Cyn i'w dymor cyntaf ddod i ben, sefydlodd Prif Weinidog Cymru, Rhodri Morgan Gomisiwn ar Bwerau a Threfniadau Etholiadol Cynulliad Cenedlaethol Cymru, dan gadeiryddiaeth yr Arglwydd Richard, er mwyn mynd i'r afael â rhai o'r beirniadaethau. Ar ddechrau 2004, argymhellodd y Comisiwn:

- Y dylid cyflwyno pwerau deddfwriaethol sylfaenol i'r Cynulliad a mabwysiadu model cadw pwerau lle y gallai'r Cynulliad weithredu ym mhob un o'r meysydd nad oeddent wedi'u cadw'n ôl yn benodol ar gyfer San Steffan.
- Dylid gwahanu'r ddeddfwrfa a'r weithrediaeth, gyda'r weithrediaeth yn atebol i'r ddeddfwrfa.
- Er mwyn negyddu dau 'ddosbarth' o ACau, dylai pob un ohonynt gael eu hethol drwy'r system Pleidlais Sengl Drosglwyddadwy.

Yn sgil yr argymhellion hyn, pasiodd Llywodraeth y DU Ddeddf Llywodraeth Cymru (2006). Gwahanodd y weithrediaeth a'r ddeddfwrfa, rhoddodd bwerau deddfu eilaidd i'r Cynulliad a chynigiodd gyfle am refferendwm pellach ar bwerau deddfu sylfaenol.

Beirniadwyd y Bil am gadw rheolaeth sylweddol yn San Steffan. Serch hynny, daeth yn gyfraith yn 2006 a daeth ei ddarpariaethau i rym ar ddechrau'r trydydd Cynulliad yn 2007.

4.2 Coelcerth o Gwagos

Yn ystod y cyfnod pan fu Comisiwn Richard yn cynnal ei adolygiad, daeth cyhoeddiad annisgwyl gan Brif Weinidog Llafur Cymru, Rhodri Morgan ar 14 Gorffennaf 2004 a newidiodd y ffordd y cafodd gwasanaethau cyhoeddus yng Nghymru eu rhedeg yn sylweddol. Mewn datganiad i ACau, cyhoeddodd gynlluniau i 'ddiddymu'r wladwriaeth cwagos'. Dywedodd:

The time has come to move forward the devolution project onwards and upwards. We intend to incorporate the major executive quangos directly under the Assembly Government.

(WalesOnline, 2004)

Fel rhan o'r newid hwn, gwelwyd swyddogaethau a staff nifer o gyrff gwasanaethau cyhoeddus – gan gynnwys Awdurdod Datblygu Cymru, Bwrdd Croeso Cymru a'r awdurdod cwricwlwm a chymwysterau – yn dod yn rhan o Lywodraeth Cynulliad Cymru, gan ddod yn atebol i'r Gweinidogion.

Yn ogystal â rhoi mwy o bŵer i Lywodraeth Cynulliad Cymru, fel y dywedodd Rhodri Morgan ar y pryd, bwriad y newid hwn oedd cynyddu atebolrwydd.

5 Y Trydydd Cynulliad (2007-2011)

Roedd ymgeisiau i wella'r setliad datganoli problematig yn mynd â llawer o amser yr ail Gynulliad. Yn ystod y trydydd, roedd newid gwleidyddol sylweddol. Ffurfiodd Plaid Cymru glymblaid â Llafur Cymru – a phris ei chefnogaeth oedd ymrwymiad i ddatblygu'r setliad ymhellach.

5.1 Llywodraeth Cymru'n Un

Yn 2007, dychwelodd Llafur gyda 26 o seddau – y nifer isaf iddi eu hennill yn etholiadau'r Cynulliad hyd hynny. Gyda Llafur mewn sefyllfa wannach, ystyriodd y Ceidwadwyr, y Democratiaid Rhyddfrydol a Phlaid Cymru greu 'clymblaid enfys', ond gwrthodwyd y syniad hwn gan gynhadledd arbennig a gynhaliwyd gan y Democratiaid Rhyddfrydol.

Safodd Rhodri Morgan yn ddiwrthwynebiad fel arweinydd llywodraeth leiafrifol, a chafod ei ethol yn Brif Weinidog Cymru. Fis yn ddiweddarach, cytunwyd ar glymblaid Cymru'n Un â Phlaid Cymru, gan roi mwyafrif o 22 i'r llywodraeth. Roedd y cytundeb hwn yn cynnwys dwy brif elfen, a arweiniodd at ddiwygio'r setliad datganoli: ymrwymiad i adolygu trefn gyllido a chyllid y Cynulliad ac ymrwymiad i gynnal refferendwm ar bwerau deddfu llawn, fel y caniatwyd o dan Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006.

5.2 Gorchmynion Cymhwysedd Deddfwriaethol

Gyda phwerau deddfu eilaidd, gallai ACau gynnig 'gorchmynion cymhwysedd deddfwriaethol' mewn 20 o feysydd polisi a ddiffiniwyd, a mater i ddau Dŷ Senedd y DU wedyn fyddai eu pasio.

Meysydd polisi:

Amaethyddiaeth, pysgodfeydd, coedwigaeth a datblygiad gwledig

Henebion ac adeiladau hanesyddol

Diwylliant

Datblygiad economaidd

Addysg a hyfforddiant

Yr amgylchedd

Tân a gwasanaethau achub a hyrwyddo diogelwch tân

Bwyd

Iechyd a gwasanaethau iechyd

Priffyrdd a thrafnidiaeth

Tai

Llywodraeth leol

Cynulliad Cenedlaethol Cymru

Gweinyddiaeth cyhoeddus

Lles cymdeithasol

Chwaraeon a hamdden

Twristiaeth

Cynllunio gwlad a thref
Dŵr a amddiffyn rhag llifogydd
Yr Iaith Gymraeg

Ystyriwyd unrhyw feysydd nad oeddent wedi'u rhestru yn feysydd heb eu datganoli, y byddai Senedd y DU yn deddfu yn eu cylch.

Nid oedd y system hon yn effeithiol gan ei bod yn dibynnu ar amser yn cael ei neilltuo yn San Steffan. Yn ystod dwy flynedd gyntaf y Cynulliad, dim ond pedwar gorchymyn cymhwysedd deddfwriaethol a basiwyd. Cafodd cynigion a oedd yn wleidyddol anodd eu hoedi neu eu hildio, er enghraifft ymgais gan y Cynulliad i atal yr 'hawl i brynu' tai cyngor.

5.3 Confensiwn Cymru Gyfan

Fel rhan o ymrwymiad Cymru'n Un i refferendwm ar fwy o bwerau i'r Cynulliad, lansiwyd Confensiwn Cymru Gyfan ym mis Gorffennaf 2008. Roedd iddo ddau ddiben: egluro'r system bresennol a pharatoi'r ffordd ar gyfer refferendwm posibl ar bwerau deddfu.

Daeth y Confensiwn i'r casgliad nad oedd y mwyafrif o bleidleiswyr yng Nghymru yn deall y trefniadau deddfu presennol ac argymhellodd y dylid symud tuag at bwerau deddfu sylfaenol yn dilyn refferendwm, yn unol â Deddf Llywodraeth Cymru 2006.

Ym mis Chwefror 2010, roedd y Cynulliad wedi cefnogi refferendwm o'r fath. Atododd Llywodraeth y DU ddeddfwriaeth fel y gellid ei gynnal ar 3 Mawrth 2011, ddeufis cyn etholiadau'r Pedwerydd Cynulliad.

5.4 Refferendwm ar bwerau deddfu

Yn ôl Golygydd y Guardian yn San Steffan, Michael White, roedd trydydd refferendwm Cymru ar ddatganoli yn 'strikingly low-key'. Gydag ond wyth wythnos tan y gyfres nesaf o etholiadau'r Cynulliad, yr etholiadau hynny oedd ar feddyliau'r pleidiau gwleidyddol i raddau helaeth, a mater i le dros Gymru a Chymru Wir (yr ymgyrch 'na') oedd ymgyrchu. Penderfynodd Cymru Wir beidio â cheisio statws swyddogol na chyllid, felly gwrthodwyd statws swyddogol a'r cyllid cysylltiedig i le dros Gymru.

Roedd y dadleuon yn gyfarwydd. Honnodd le dros Gymru y byddai pwerau deddfu sylfaenol yn gwneud y Cynulliad yn fwy effeithlon ac atebol i bobl Cymru. Dadleuodd Cymru Wir nad oedd ACau yn gymwys ar gyfer y dasg ac y dylai ASau ymwneud â'r broses o hyd.

Gweithgaredd 4 Refferendwm (2011)

Cynhaliwyd y refferendwm ar 3 Mawrth 2011. Edrychwch ar y deunyddiau ymgyrchu hyn ar gyfer y ddwy ochr.

Figure 8 'It's time to say "yes"'

Figure 9 'Say "no" to direct law-making power for the National Assembly for Wales'

Sut fydddech chi'n pleidleisio? Gwnewch eich penderfyniad, yna datgelwch y drafodaeth isod i ddarganfod y canlyniadau.

Refferendwm Pleidleisiwch (X) mewn un blwch yn unig	Referendum Vote (X) in one box only												
Cynulliad Cenedlaethol Cymru: yr hyn sy'n digwydd ar hyn o bryd Mae gan y Cynulliad bwerau i lunio deddfau mewn 20 maes pwnc, megis: <table border="0"> <tr> <td>amaethyddiaeth</td> <td>iechyd</td> </tr> <tr> <td>addysg</td> <td>tai</td> </tr> <tr> <td>yr amgylchedd</td> <td>llywodraeth leol</td> </tr> </table> Mae'r Cynulliad yn gallu llunio deddfau ar rai materion ym mhob maes pwnc ond nid ar faterion eraill. Er mwyn llunio deddfau ar unrhyw un o'r materion eraill hyn, mae'n rhaid i'r Cynulliad ofyn am gytundeb Senedd y DU. Yna, mae Senedd y DU yn penderfynu bob tro a gaiff y Cynulliad lunio'r deddfau hyn neu beidio. Ni all y Cynulliad lunio deddfau mewn meysydd pwnc fel amddiffyn, trethi neu fudd-daliadau lles, beth bynnag fo canlyniad y bleidlais hon. Os bydd y rhan fwyaf o bleidleiswyr yn pleidleisio 'ydw' Bydd y Cynulliad yn gallu llunio deddfau ar bob mater yn yr 20 maes pwnc y mae ganddo bwerau ynddynt, heb orfod cael cytundeb Senedd y DU. Os bydd y rhan fwyaf o bleidleiswyr yn pleidleisio 'nac ydw' Bydd yr hyn sy'n digwydd ar hyn o bryd yn parhau.	amaethyddiaeth	iechyd	addysg	tai	yr amgylchedd	llywodraeth leol	The National Assembly for Wales: what happens at the moment The Assembly has powers to make laws on 20 subject areas, such as: <table border="0"> <tr> <td>agriculture</td> <td>health</td> </tr> <tr> <td>education</td> <td>housing</td> </tr> <tr> <td>the environment</td> <td>local government</td> </tr> </table> In each subject area, the Assembly can make laws on some matters, but not others. To make laws on any of these other matters, the Assembly must ask the UK Parliament for its agreement. The UK Parliament then decides each time whether or not the Assembly can make these laws. The Assembly cannot make laws on subject areas such as defence, tax or welfare benefits, whatever the result of this vote. If most voters vote 'yes' The Assembly will be able to make laws on all matters in the 20 subject areas it has powers for, without needing the UK Parliament's agreement. If most voters vote 'no' What happens at the moment will continue.	agriculture	health	education	housing	the environment	local government
amaethyddiaeth	iechyd												
addysg	tai												
yr amgylchedd	llywodraeth leol												
agriculture	health												
education	housing												
the environment	local government												
Cwestiwn A ydych yn dymuno i'r Cynulliad allu llunio deddfau ar bob mater yn yr 20 maes pwnc y mae ganddo bwerau ynddynt?	Question Do you want the Assembly now to be able to make laws on all matters in the 20 subject areas it has powers for?												
YDW	YES												
NAC YDW	NO												

Figur 10 Papur pleidleisio refferendwm

Discussion

A ydych yn dymuno i'r Cynulliad allu llunio deddfau ar bob mater yn yr 20 maes pwnc y mae ganddo bwerau ynddynt?

Ymateb	Pleidleisiau	%
Ydw	517,132	63.49%
Nac ydw	297,380	36.51%

Crynodeb:

Cafodd trefniadau ariannol a phwerau'r Cynulliad a gyflwynwyd o dan Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006 eu hadolygu yn ystod y trydydd Cynulliad, ac ystyriwyd eu bod yn ddiffygiol. Cynhaliwyd refferendwm ar b'un a ddylid rhoi pwerau deddfu sylfaenol i'r Cynulliad, a basiwyd. Ni welwyd unrhyw ddiwygio o ran y drefn gyllido o hyd.

6 Y Pedwerydd Cynulliad (2011-2016)

Ffurfiodd y Pedwerydd Cynulliad yn ystod cyfnod cymharol sefydlog yn wleidyddol. Roedd gan Lafur 30 o seddau yn y Cynulliad felly gallai lywodraethu heb bartner mewn clymblaid. Roedd y prif densiynau'n deillio o'r cydberthnasau â llywodraeth glymblaid y Ceidwadwyr a'r Democratiaid Rhyddfrydol yn San Steffan.

Rhodddwyd pwerau deddfu sylfaenol i'r Cynulliad ar 5 Mai 2011. Gallai bellach ddeddfu yn yr 20 o feysydd a ddatganolwyd i Gymru heb droi at San Steffan. Y darn cyntaf o ddeddfwriaeth a basiwyd oedd Bil Is-ddeddfau Llywodraeth Leol Cymru, ym mis Tachwedd 2011.

6.1 Atgyfeiriadau at y Goruchaf Lys

Efallai fod y Cynulliad wedi cael pwerau deddfu sylfaenol, ond nid dyna ddiwedd ar y mater. Roedd nifer o feysydd amwys yn Neddf Llywodraeth Cymru (2006). Mae nifer o Ddeddfau i Gymru a basiwyd gan y Cynulliad wedi diweddau yn y Goruchaf Lys ar ôl i Lywodraeth y DU gwestiynu cymhwysedd deddfwriaethol Bae Caerdydd.

Mae'r Ddeddf Sector Amaethyddol (Cymru) – deddfwriaeth frys a basiwyd gan ACau yn sgil diddymu'r Bwrdd Cyflogau Amaethyddol yn 2013 – yn enghraifft dda. Mae amaethyddiaeth yn fater wedi'i ddatganoli i raddau helaeth, ond mae hawliau gweithwyr yn fater a gadwyd yn ôl. Barn y Goruchaf Lys oedd bod y ddeddfwriaeth honno o fewn cymhwysedd y Cynulliad am nad oedd 'cyflogau amaethyddol' y tu hwnt i bwerau'r Cynulliad yn benodol.

Gwelwyd atgyfeiriadau fel arall hefyd pan atgyfeiriodd Llywodraeth Cymru Ddeddf Undebau Llafur Llywodraeth y DU at y Goruchaf Lys yn 2017, gan honni ei bod yn mynd yn groes i feysydd cymhwysedd datganoledig.

Ysgogodd yr anghydfodau hyn alwadau pellach am 'fodel cadw pwerau' lle roedd y meysydd hynny a gadwyd yn ôl ar gyfer Llywodraeth y DU wedi'u nodi'n benodol, a lle roedd popeth arall o fewn cymhwysedd Cynulliad Cymru. Cafodd ei roi ar waith gan Lywodraeth y DU yn y pen draw yn Neddf Cymru (2017).

6.2 Comisiwn Silk

Ym mis Mai 2010, ymrwymodd Llywodraeth Glymblaid y DU, a ffurfiwyd gan y Ceidwadwyr a'r Democratiaid Rhyddfrydol, i adolygu setliad datganoli Cymru yn dilyn y refferendwm ar fwy o bwerau yn ei rhaglen lywodraethu.

Ar 11 Hydref 2011, cyhoeddodd yr Ysgrifennydd Gwladol ar y pryd, Cheryl Gillan, Gomisiwn newydd ar Ddatganoli yng Nghymru er mwyn ystyried yr achos dros ddatganoli pwerau ariannol ac adolygu pwerau'r Cynulliad yn gyffredinol. Cafodd ei gadeirio gan gyn-Glerc Cynulliad Cenedlaethol Cymru, Paul Silk.

Roedd dwy ran i adroddiad y Comisiwn:

Roedd y rhan gyntaf yn ymwneud â chyllid, lle argymhellodd y dylid datganoli rhai mân drethi, rhai pwerau dros dreth incwm a mwy o bwerau benthyca.

Roedd yr ail ran yn ymwneud â phwerau'r Cynulliad, lle argymhellodd y dylid cynyddu maint y Cynulliad, gan ddatganoli mwy o feysydd cyfrifoldeb a symud at 'fodel cadw pwerau'.

6.3 Dau Fil i Gymru

Roedd dwy ran i ymateb Llywodraeth y DU hefyd

Yn gyntaf, cyflwynodd Fil Cymru 2014, a roddodd rywfaint o gymhwysedd i'r Cynulliad mewn perthynas â threthi. Cafodd treth stamp a threth dirlenwi eu datganoli. Hefyd, rhoddodd y Bil hwn gyfle i'r Cynulliad osod cyfraddau treth incwm, yn amodol ar refferendwm. Gwnaeth rywfaint o newidiadau i'r trefniadau etholiadol hefyd

Yn ail, cyflwynodd Fil Cymru 2016, a oedd yn llawer mwy dadleuol, gyda'r bwriad o ail-lunio'r setliad datganoli yn sylweddol.

Cyn cyhoeddi'r Bil Cymru 2016, bu cyfnod o ymgysylltu â rhanddeiliaid gwleidyddol allweddol, y cyfeiriodd Llywodraeth y DU ato fel proses Dydd Gŵyl Dewi. Pan ddaeth y cyfnod hwn i ben ar 27 Chwefror 2015, gwnaeth David Cameron a Nick Clegg gyhoeddiad ar y cyd yn Stadiwm y Mileniwm, gan gyhoeddi Cytundeb Dydd Gŵyl Dewi. Cyhoeddwyd *Pwerau at bwrpas: tuag at setliad datganoli sy'n para i Gymru*, ar yr un diwrnod.

Er mwyn rhoi cytundeb Dydd Gŵyl Dewi ar waith, cyhoeddwyd Bil Cymru 2016. Cafodd ei feirniadu'n helaeth gan Bwyllgor Materion Cymreig Tŷ'r Cyffredin, Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol y Cynulliad, Canolfan Llywodraethiant Cymru ac Uned y Cyfansoddiad. Y consensws oedd nad oedd y Bil yn gwella'r setliad. Yn ei adroddiad, dywedodd Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol y Cynulliad:

Mae cymhlethdod y Bil drafft wedi bod yn thema gyson yn y dystiolaeth a gawsom. Mae'r profion angenrheidrwydd yn cymylu ffiniau cymhwysedd deddfwriaethol y Cynulliad ac yn hytrach na gwneud y setliad yn gliriach, mae'n rhwystro dealltwriaeth. Mae'r darpariaethau sy'n ymwneud â chydysyniadau Gweinidogol yn golygu fod y setliad yn llawer mwy cyfyng. Mae hynny nid yn unig yn ychwanegu at y cymhlethdod, ond hefyd yn cynnal y lefelau o eithrio a datganoli afreolaidd o fewn y DU.

(Cynulliad Cenedlaethol Cymru, 2015, t.44)

Cymaint oedd anfodlonrwydd Llywodraeth Cymru â'r drafft fel y penderfynodd gymryd y cam anarferol i gyhoeddi bil Llywodraeth a Chyfraith Cymru drafft amgen. Wrth lansio'r bil am y tro cyntaf, dywedodd Prif Weinidog Cymru, Carwyn Jones fod ganddo'r potensial i osgoi blynyddoedd o anghydfod cyfansoddiadol. Dadleuodd y byddai ei gynigion yn diogelu'r setliad datganoli ymhellach ar gyfer y dyfodol.

Mewn ymateb i hynny, oeddodd Llywodraeth DU y deddfwriaeth, gan wneud diwygiadau sylweddol.

Pan gafodd ei phasio yn y pen draw, gwnaeth Deddf Cymru 2017 y newidiadau canlynol i'r setliad datganoli:

- Newid i fodel cadw pwerau
- Gwneud y Cynulliad yn sefydliad parhaol a allai ailenwi ei hun yn Senedd
- Cydnabod corff ar wahân o gyfreithiau i Gymru
- Rheolaeth ddatganoledig dros nifer o feysydd, gan gynnwys etholiadau'r Cynulliad, rhai pwerau o ran ynni, trafnidiaeth a chyfle cyfartal.

Er iddi gael ei phasio yn y pen draw yn 2017, cafodd y Ddeddf hon i Gymru ei beirniadu'n helaeth. Pleidleisiodd Plaid Cymru yn ei herbyn ar y sail ei bod yn cipio pwerau yn ôl oddi wrth y Cynulliad. Wrth siarad ar raglen Sunday Supplement BBC Radio Wales, dywedodd yr ysgolhaig cyfansoddiadol Richard Rawlings fod y Bil yn dameidiog iawn, a bod bargeinion, manylion technegol a chynllwynion yn y cefndir wedi tanseilio ymgais Comisiwn Silk i amlinellu cyfres o egwyddorion ar gyfer datganoli yng Nghymru (BBC Cymru Fyw, 2017).

- Ydych chi'n credu bod Deddf Cymru 2017 wedi darparu'r setliad datganoli clir, parhaus a chadarn a ragwelodd Stephen Crabb yn ei araith, neu a ydych yn cytuno â'r academydd Richard Rawlings ei fod yn cynnwys elfennau fydd yn 'hunan ddinistriol'?
- Er i Ddeddf Cymru 2017 unioni rhai o'r agweddau mwyaf trafferthus ar setliad datganoli Cymru, yn enwedig y newid i fodel rhoi pwerau, mae nifer o faterion yn bodoli o hyd. Mae'r rhain yn cynnwys diffyg fframwaith ffurfiol ar gyfer cyfathrebu rhynglywodraethol a phryderon parhaus ynghylch system gyfreithiol a chyllid i Gymru.

7 Y Pumed Cynulliad (2016-2021)

Ffurfiwyd y Pumed Cynulliad yn ystod cyfnod o newid cyfansoddiadol a gwleidyddol enfawr.

Chwe wythnos ar ôl etholiad y Cynulliad, cynhaliodd Llywodraeth y DU refferendwm ar aelodaeth o'r Undeb Ewropeaidd. Yn dilyn hynny, ceisiodd Llywodraeth y DU lywio proses Brexit, yn gyntaf dan arweiniaeth Theresa May ac yna Boris Johnson. Roedd galwadau cynyddol hefyd am ail Refferendwm Annibyniaeth yn yr Alban ymysg cefnogaeth barhaus i'r SNP. Cafodd Cynulliad Gogledd Iwerddon yn Stromont ei atal am dair blynedd rhwng 2017 a 2020.

Roedd y Cynulliad ei hun yn ansefydlog. Enillodd UKIP saith sedd ond gelwyd yr ACau hyn yn ailgrwpio sawl gwaith mewn trefniadau gwahanol ac fel pleidiau gwahanol yn sgil anghytundebau mewnol. Cefnodd dau aelod o Blaid Cymru, gan eistedd fel aelodau annibynnol. Yn wyneb pwysau mawr yn dilyn marwolaeth un o Weinidogion Llywodraeth Cymru, Carl Sargeant, ymddiswyddodd Prif Weinidog Cymru, Carwyn Jones ym mis Ebrill 2018. Penododd Plaid arweinydd newydd yn yr amser hwn hefyd. Penododd y Ceidwadwyr Cymreig ddau.

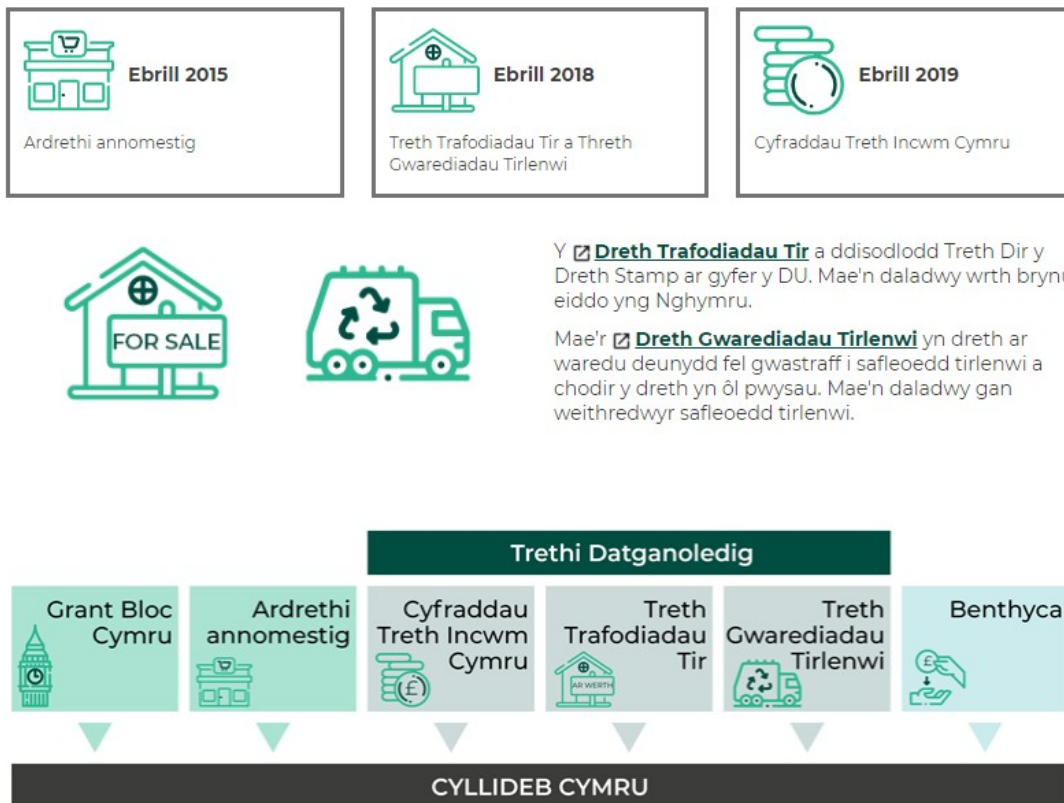
7.1 Codi trethi am y tro cyntaf ers 800 mlynedd

Yn 2018, cododd Llywodraeth Cymru y trethi cyntaf yng Nghymru ers 800 mlynedd. Treth gwarediadau tirlenwi a threth trafodiadau tir oedd y rhain, gan ddisodli treth dirlenwi a threth dir treth stamp y DU, yn y drefn honno.

Yn sgil codi'r trethi hyn, sefydlwyd Awdurdod Refeniw Cymru, sy'n gweithredu'n annibynnol ar Lywodraeth Cymru ac sy'n destun craffu gan Senedd Cymru.

O fis Ebrill 2019, pennodd Llywodraeth Cymru gyfradd treth incwm yng Nghymru. Gallai gweinidogion ddewis amrywio'r gyfradd neu ei chadw'n gyson â chyfraddau Gogledd Iwerddon a Lloegr. Cesglir trethi yn yr un ffordd heddiw gan CThEM.

Yn 2018, dechreuodd Llywodraeth Cymru ystyried pedair treth newydd, sef: treth tir gwag, ardoll gofal cymdeithasol, treth plastig untro a threth twristiaeth.

Ffigur 11 Datganoli cyllidol (gallwch ddod o hyd i ddolen i gael rhagor o wybodaeth am hyn yn yr adran Darllen Pellach)

7.2 Cynulliad yn troi'n Senedd

Yn 2017, cyhoedd panel arbenigol adroddiad pwysig yn galw am newidiadau sylweddol i faint a threfniadau etholiadol y Cynulliad. Tra bod cynyddu nifer yr ACau yn bwnc dadleuol, bu'n haws mynd ar drywydd rhai o argymhellion eraill y panel. Cyflwynodd Comisiwn y Cynulliad Fil y Senedd ac Etholiadau (Cymru) ym mis Chwefror 2019. Roedd iddo dri phrif ddiben:

- ailenwi'r Cynulliad Cenedlaethol yn Senedd
- gostwng oedran pleidleisio gofynnol etholiadau'r Cynulliad Cenedlaethol i 16 oed
- cyflawni diwygiadau eraill i drefniadau etholiadol a gweithredol y Cynulliad Cenedlaethol.

Cafodd gefnogaeth yr uwch-fwyafrif angenrheidiol ar 27 Tachwedd 2019.

Ar 6 Mai 2020 – flwyddyn un union cyn Etholiadau Senedd 2021 – cafodd Cynulliad Cenedlaethol Cymru ei ailenwi'n swyddogol yn Senedd Cymru, neu'r Senedd fel y caiff ei hadnabod yn gyffredin.

Daeth Aelodau'r Senedd yn Aelodau o'r Senedd (AS) neu'n Members of the Senedd yn Saesneg.

8 Bil y Farchnad Fewnol a Brexit

Bu proses Brexit yn fater dyrys i'r gweinyddiaethau datganoledig – cafodd hyn ei waethygu gan fethiant amlwg Llywodraethau olynol y DU i ymgysylltu.

Cafodd cydberthnasau anodd eu gwaethygu yn ôl pob golwg gan lywodraethau â safbwyntiau gwleidyddol gwahanol: Llafur yng Nghaerdydd, yr SNP yng Nghaeredin a'r Ceidwadwyr yn Llundain.

Daeth y materion hyn i ben yn hydref 2020 pan gyflwynwyd Bil Marchnad Fewnol y DU. Nododd Llywodraeth y DU mai diben y Bil oedd 'sicrhau gweithrediad parhaus di-dor marchnad fewnol y DU, ac ymgorffori egwyddorion mewn cyfraith i sicrhau bod rheoliadau o un rhan o'r DU yn cael eu cydnabod ledled y DU gyfan' (Aralleiriad o Department for Business, Energy & Industrial Strategy, 2020).

Fodd bynnag, roedd gan y gwledydd datganoledig gryn bryderon y byddai'r Bil yn ailganoli pŵer, am ei fod yn cadw cymhwysedd dros gymorth gwladwriaethol a chymorthdaliadau yn ôl yn San Steffan ac yn rhoi pwerau gwario newydd i Lywodraeth y DU mewn meysydd datganoledig. Roedd y gwledydd datganoledig yn ofni y byddai Llywodraeth y DU yn defnyddio'r pwerau hyn i gyllido sefydliadau'n uniongyrchol a hyrwyddo blaenoriaethau Llywodraeth y DU, na fyddent o bosibl yn gyson â blaenoriaethau'r llywodraethau datganoledig.

Gwrthododd y Senedd a Senedd yr Alban gais Llywodraeth y DU i gytuno ar hyn. Er hynny, pasiwyd y Bil ym mis Rhagfyr 2020, ond cynigiwyd 'fframweithiau cyffredin' fel ffordd o gytuno ar wahaniaethau. Roedd Llywodraeth Cymru a Llywodraeth yr Alban yn anfodlon o hyd ac aethant ati i baratoi achos yn erbyn Llywodraeth y DU i'w gyflwyno i'r Goruchaf Lys yn 2021.

- Yn eich barn chi, a oedd Llywodraeth y DU yn ymddwyn yn ddoeth i gynnal swyddogaeth marchnad fewnol y DU neu'n peryglu'r setliad datganoli?
- Gall gymryd sawl blwyddyn i'r ateb i'r cwestiwn hwn ddod i'r amlwg wrth i'r DU addasu i fywyd y tu allan i'r Undeb Ewropeaidd. Yn ddi-os, gwnaeth y ffordd yr ymdriniodd y llywodraeth Geidwadol ar y pryd â'r cwestiwn hwn roi straen anghynnaladwy ar gydberthnasau. Gwnaeth ei methiant i gydnabod, o leiaf, bryderon y llywodraethau datganoledig, sbarduno ymgyrchoedd ar gyfer newid cyfansoddiadol cynyddol ym mhob rhan o'r DU.

Crynodeb:

Dyma sesiwn gyntaf y Cynulliad lle na chynhaliwyd adolygiad eang o swyddogaethau, er bod panel arbenigol ar faint a threfniadau etholiadol y Cynulliad a Chomisiwn ar Gyfiawnder. Cyflawni trosglwyddiadau pŵer cynharach oedd llawer o'r newidiadau arwyddocaol a welwyd yn ystod y cyfnod hwn.

9 Crynodeb Adran 1

Llongyfarchiadau ar gyrraedd diwedd yr adran gyntaf hon. Rydych wedi dysgu llawer am natur datganoli yng Nghymru sy'n datblygu, yn enwedig:

Yn ei ddau ddegawd cyntaf o weithredu, aeth datganoli yng Nghymru drwy bum cam fel y nodir gan David Torrance, o ddatganoli gweinyddol yn 1999 i ddatganoli deddfwriaethol â model cadw pwerau yn 2018.

Yn dilyn refferendwm ar ddatganoli i Gymru a fethodd yn 1979, llwyddodd ail bleidlais a ddatblygwyd gan lywodraeth Llafur Newydd.

Bu'r broses hon yn heriol am fod gwleidyddion yng Nghaerdydd a Llundain yn aml yn anghytuno ar y ffordd orau ymlaen.

Nid oedd y setliad datganoli cychwynnol yn arbennig o effeithiol a bu llawer o adolygiadau a nifer o ddarnau o ddeddfwriaeth i'w wella.

Erbyn 2016, roedd y setliad yn fwy sefydlog ac ailenwyd Cynulliad Cenedlaethol Cymru yn Senedd Cymru yn 2020.

Gallwch nawr symud ymlaen i [Adran 2](#).

Adran 2: Materion parhaus ar gyfer llywodraeth ddatganoledig

Cyflwyniad

Mae rhai dadleuon wedi bod yn codi dro ar ôl tro drwy gydol y broses ddatganoli: tegwch setliad ariannol Cymru, faint o aelodau a ddylai fod gan y Senedd, ansawdd gwaith craffu a'r cydberthnasau rhwng rhannau gwahanol o'r DU.

Cyffyrddwyd ar y materion hyn wrth ystyried y ceisiadau niferus i ddiwygio pwerau Senedd Cymru, ond mae'r sesiwn hon yn eu hystyried yn fanylach.

1 Cyllid

Mae angen arian ar y llywodraeth ddatganoledig i gyllido'r gwasanaethau a reolir ganddi, megis y GIG yng Nghymru drwy fyrddau iechyd a gwasanaethau addysg drwy awdurdodau lleol.

Yn 2019/20, roedd Llywodraeth Cymru yn bwriadu gwario tua £18 biliwn.

Daeth y cyllid hwn o dair prif ffynhonnell:

- arian a ddyrannwyd gan Lywodraeth y DU
- arian a godwyd yng Nghymru drwy drethi a thaliadau eraill
- benthyciadau

Ffigur 1 O ble mae Cymru yn cael ei harian?

Mae cyllid yn cyflwyno dwy brif her: sicrhau atebolrwydd a sicrhau tegwch.

1.1 Atebolrwydd

Rhaid i Lywodraeth y DU drosglwyddo symiau mawr o arian i'w ddefnyddio yn unol â phenderfyniadau a wneir gan Lywodraeth Cymru. Mae'n bosibl y caiff yr arian hwn ei wario mewn ffyrdd sy'n gwyro oddi wrth ddymuniadau Llywodraeth y DU.

Ar yr un pryd, gall Llywodraeth Cymru fwrw'r bai ar adnoddau annigonol gan Lywodraeth Cymru am unrhyw ddiffygion canfyddedig ar ei rhan. Mae'r anawsterau hyn yn waeth byth pan fydd y llywodraethau'n cynnwys pleidiau gwleidyddol gwahanol.

Gweithgaredd 1 Trafodaeth ar lywodraeth leol

Gwylwch y drafodaeth hon o fis Mawrth 2019 ar gyllid llywodraeth leol. Pam y byddai hyn yn ddryslyd i'r cyhoedd?

Video content is not available in this format.

[Fideo 1 Trafodaeth ar lywodraeth leol](#)

1.2 Tegwch

Mae Llyfrgell Tŷ'r Cyffredin yn egluro fformiwla Barnett fel a ganlyn:

The devolved administrations in Scotland, Wales and Northern Ireland receive grants from the UK Government that fund most of their spending. The largest such grant is the 'block grant'.

The Barnett formula calculates the annual change in the block grant. The formula doesn't determine the total size of the block grant just the yearly change. For devolved services, the Barnett formula aims to give each country the same pounds-per-person change in funding.

The Barnett formula takes the annual change in a UK Government department's budget and applies two figures that take into account the relative population of the devolved administration (population proportion) and the extent to which the UK department's services are devolved (comparability percentage). The calculation is carried out for each UK department and the amount reached is added to the devolved administrations' block grant.

(Keep, 2020)

Newid i'r DU
Cyllideb adran y
Llywodraeth (DEL) **x** **Canran**
cymharedd **x** **Cyfran briodol**
o'r boblogaeth **x** **Ffactor seiliedig**
ar angen (Cymru)

Ffigur 2 Cyfrifiad fformiwla Barnett

Mae fformiwla Barnett wedi bod yn bwnc dadleuol ers tro. Cafodd ei dyfeisio yn 1978 gan Joel Barnett, sef Prif Ysgrifennydd y Trysorlys ar y pryd. Mae'n defnyddio gwaelodlin y

cytunwyd arno ar y pryd ac nad yw wedi'i adolygu ers hynny, a chaiff ei addasu bob blwyddyn yn ôl swm a bennir gan y Trysorlys a'i rannu yn ôl y cyfrannau cymharol o'r boblogaeth yn y gwahanol wledydd datganoledig.

Ar y sail hon, mae Cymru yn cael tua 6% ac mae'r Alban yn cael 10% o bob addasiad. Mae'r cyfanswm a ddyrennir yn unol â'r fformiwla hon yn amrywio yn unol â'r blaenoriaethau cyllidebol a bennir bob blwyddyn gan Ganghellor Trysorlys y DU yn yr Adolygiad Cynhwysfawr o Wariant.

Yn 2015, yn dilyn adolygiad Comisiwn Holtham o gyllid datganoledig, cyflwynwyd 'arian gwaelodol' fel ffactor 'seiliedig ar anghenion' i gyfrifiad Barnett o gyllid Cymru. Mae hwn yn sicrhau nad yw cyllid Cymru byth yn syrthio islaw lefel sy'n gysylltiedig ag anghenion.

Nid yw'n syndod bod posibilrwydd o ddadlau di-ben-draw ynglŷn â chyfiawnder y canlyniad, a ph'un a yw'n cyfateb yn ddigonol i anghenion presennol. Mae hwn yn fater o ddiddordeb y tu hwnt i Gymru – gall poblogaeth gyfan y DU ffurfio barn ynglŷn â sut y caiff eu harian 'nhw' ei ddefnyddio a gwneud cymariaethau â'r hyn sy'n digwydd yn y gwledydd eraill.

Bydd gwleidyddion yng Nghymru (a'r Alban) yn aml yn ymateb i gyhoeddiadau am wariant ar gyfer Cymru a Lloegr drwy alw am i'r arian hwn gael ei Barnett-eiddio neu am gyllid canlyniadol o dan fformiwla Barnett – yn fyr, y dylai fod difidend ar gyfer pedair gwlad y DU. Nid yw Trysorlys EM bob amser o'r un farn.

1.3 Comisiwn Holtham

Bu sawl ymgais i fynd i'r afael â'r broblem hon. Dechreuodd y Comisiwn Annibynnol ar Ariannu a Chyllid i Gymru – a ddaeth yn adnabyddus fel Comisiwn Holtham ar ôl ei Gadeirydd, yr economegydd Gerald Holtham – ei waith yn 2008. Cafodd y dasg o werthuso'r fformiwla a ddefnyddiwyd i ddosbarthu arian i Gymru gan Lywodraeth y DU a nodi dulliau cyllido amgen posibl, megis pwerau benthyca a chodi trethi.

Cyhoeddodd Comisiwn Holtham ddau adroddiad. Roedd y cyntaf yn canolbwyntio ar fformiwla Barnett, gan ddweud ei bod yn hen ffasiwn ac yn bodoli er hwylustod gwleidyddol yn unig. Argymhellodd y dylid cyflwyno cyfrifiad yn seiliedig ar anghenion yn lle'r fformiwla. Ailbwysleisiodd yr ail adroddiad yn 2010 y safbwynt hwn, a galwodd am i'r Cynulliad gael pwerau mewn perthynas â threthi, gan gynnwys y gallu i amrywio treth incwm 3c (fel y gwelwyd yn yr Alban) a chreu trethi newydd gyda chaniatâd Llywodraeth y DU. Argymhellodd hefyd y dylid rhoi rhywfaint o hyblygrwydd ar ddiwedd y flwyddyn i Lywodraeth Cymru, ynghyd â mwy o bwerau benthyca i ymdopi ag amrywiadau economaidd.

Yn ystod sgwrs â'r Daily Telegraff yn fuan ar ôl Refferendwm Annibyniaeth yr Alban yn 2014, dywedodd y gŵr a ddyfeisiodd y fformiwla, yr Arglwydd Barnett:

The real problem is that now no politician wants to tackle it. The Barnett Formula saves people trouble. It saves prime ministers worrying. That's the way with politics... Here we are, about to make the wrong decision again.

(Stanford, 2014)

2 Awdurdodaeth gyfreithiol ar wahân

Awdurdodaeth gyfreithiol yw'r awdurdod a roddir drwy gyfraith i lys roi achosion ar brawf a dyfarnu ar faterion cyfreithiol mewn ardal ddaearyddol benodol.

Mae Cymru yn rhannu ei hawdurdodaeth gyfreithiol â Lloegr. Mae gan Ogledd Iwerddon a'r Alban eu systemau cyfreithiol eu hunain.

Cymru yw'r unig wlad yn y byd sydd â deddfwrfa lawn sy'n gweithredu heb awdurdodaeth gyfreithiol gyfatebol.

Yn ystod camau cynnar datganol, pan nad oedd gan y Cynulliad bwerau deddfu sylfaenol, nid oedd hyn mor bwysig. Fodd bynnag, ers 2011, mae wedi bod yn dringo'r agenda wleidyddol. Yn 2016, ysgrifennodd Cwnsler Cyffredinol Llywodraeth Cymru, Theodore Huckle:

An issue previously considered by some to be technical, abstract and unimportant is now central to the debate on how to create coherent, stable and long lasting constitutional arrangements for Wales...The existence of the Welsh legislature, the fundamental divergence in the law, the inaccessibility of that law and that devolved laws in Wales are made in Welsh and English (both having equal status in law) are reasons enough for the creation of a Welsh legal jurisdiction.

(Huckle, 2016)

Mae'r rhai sydd o blaid awdurdodaeth gyfreithiol ar wahân yn dadlau bod y ffaith nad oes gan Gymru ei hawdurdodaeth ei hun yn ei rhoi dan anfantais bellach, gan na all llunwyr polisïau yng Nghymru gysoni meysydd polisi megis iechyd, addysg a lles cymdeithasol yn effeithiol. Mae'r rhai sydd yn ei herbyn yn dadlau y byddai gwahaniad llawn yn arwain at gymhlethdodau pellach a chostau diangen.

2.1 Comisiwn Thomas

Sefydlwyd y Comisiwn ar Gyfiawnder yng Nghymru – a gadeirir gan yr Arglwydd Thomas o Gwmgiedd – gan Carwyn Jones ym mis Medi 2017 i:

ymdrin â'r busnes heb ei orffen sy'n deillio o Gomisiwn Silk, a wnaeth nifer o argymhellion, yn seiliedig ar resymeg ofalus a thystiolaeth, ar gyfer y maes cyfiawnder – gan gynnwys y llysoedd, y gwasanaeth prawf, carchardai, a chyfiawnder ieuencid. Bydd hefyd yn rhoi sylw i faterion hanfodol sy'n ymwneud ag awdurdodaeth gyfreithiol a'r heriau sy'n wynebu'r sector gwasanaethau cyfreithiol yng Nghymru.

(Llywodraeth Cymru, 2017)

Dywedodd Mr Jones:

Rydyn ni wedi cael deddfwrfa ar wahân yng Nghymru ers chwe blynedd, ond hyd yma nid oes gennym ein hawdurdodaeth ni ein hunain. Drwy sefydlu'r Comisiwn ar Gyfiawnder yng Nghymru, rydyn ni'n cymryd y cam pwysig cyntaf

tuag at ddatblygu system gyfiawnder unigryw a fydd yn adlewyrchu anghenion Cymru.

(Llywodraeth Cymru, 2017)

Dilynodd y Comisiwn y patrwm a welwyd droeon o gasglu ac ystyried tystiolaeth cyn gwneud 78 o argymhellion mewn adroddiad hir 556 o dudalennau ddwy flynedd yn ddiweddarach. Casgliad unfrydol yr adroddiad oedd "nad yw'r system bresennol yn diwallu anghenion pobl Cymru" ac y dylid datganoli cyfiawnder yn ddeddfwriaethol i'r Cynulliad, gan gynnwys datganoli'r system cyfiawnder ieuencid, polisi plismona a gostwng troseddu.

Argymhellodd y canlynol hefyd:

- er mwyn ategu datganoli deddfwriaethol, y dylid datganoli swyddogaethau a oedd yn ymwneud â chyfiawnder yng Nghymru yn weithredol i Lywodraeth Cymru
- y dylai'r broses o ddatganoli cyfiawnder hefyd fynd law yn llaw â throsglwyddo adnoddau ariannol yn llawn
- y dylai'r gyfraith sy'n gymwys yng Nghymru gael ei nodi'n ffurfiol fel cyfraith Cymru, sy'n wahanol i gyfraith Lloegr
- y dylai'r Cynulliad chwarae rôl fwy rhagweithiol wrth graffu'n briodol ar weithrediad y system gyfiawnder.

(Y Comisiwn ar Gyfiawnder yng Nghymru, 2019)

Yn y cyfamser, roedd Mark Drakeford wedi'i benodi'n Brif Weinidog Cymru. Cyflwynodd brif ganfyddiadau'r adroddiad i ACau mewn datganiad ar 5 Tachwedd 2019 ac ymrwymodd i wneud cynnydd yn y meysydd lle roedd gan Lywodraeth Cymru y pwerau i wneud hynny, megis datblygu hyfforddiant ac addysg gyfreithiol. Creodd hefyd bwyllgor y Cabinet ar gyfiawnder er mwyn sbarduno cynnydd.

Nid oedd Llywodraeth y DU yn cytuno â chasgliad y Comisiwn y dylid datganoli cyfiawnder yn gyfan gwbl a chreu awdurdodaeth i Gymru. Yn ystod trafodaeth yn Neuadd San Steffan ar ddatganoli cyfiawnder i Gymru ym mis Ionawr 2020, dywedodd yr Is-ysgrifennydd Seneddol ar Gyfiawnder, Chris Philp AS, nad oedd gan Lywodraeth y DU unrhyw fwriad i lunio ymateb llawn a ffurfiol am fod yr adroddiad wedi'i gomisiynu gan Lywodraeth Cymru, nid ganddi hi.

Dywedodd Chris Philp nad oedd Llywodraeth y DU yn cytuno â chasgliad y Comisiwn y dylid datganoli cyfiawnder yn llwyr a chreu awdurdodaeth i Gymru. Wrth wneud hynny, nododd y rhesymau dros y casgliad hwn, gan gynnwys na ellid cyfiawnhau'r gost. Fodd bynnag, dywedodd hefyd y byddai Llywodraeth y DU yn gweithio'n agos gyda Llywodraeth Cymru er mwyn cysoni polisïau cyfiawnder ac ystyried anghenion penodol Cymru.

Video content is not available in this format.

[Fideo 2 Ymateb Llywodraeth y DU](#)

2.2 Adolygiadau comisiynau

Bu llawer o adolygiadau o'r pwerau a roddwyd i sefydliadau Cymru. Dyma drosolwg o'r rhai pwysicaf:

Comisiwn Kilbrandon (1969) – yr ystyriaeth ffurfiol gyntaf o'r ffordd y gellid gwasgaru pŵer ledled y DU. Enw arall arno yw'r Comisiwn Brenhinol ar y Cyfansoddiad. Yn y pen draw, arweiniodd at y refferendwm yn 1979.

Comisiwn Richard (2002) – Enw arall arno yw'r Comisiwn ar Bwerau a Threfniadau Etholiadol Cynulliad Cenedlaethol Cymru. Cafodd ei sefydlu gan Rhodri Morgan i fynd i'r afael â'r beirniadaethau cynnar ynglŷn â datganoli yng Nghymru, yn enwedig y ffaith bod craffu cyfyngedig a gallu i weithredu. Arweiniodd hyn at Ddeddf Llywodraeth Cymru (2006) a gwahanu'r weithrediaeth a'r ddeddfwrfa.

Comisiwn Holtham (2008) – Gwnaeth y grŵp hwn o economegwyr asesu fformiwla Barnett a phwerau codi trethi'r Cynulliad. Enw arall arno yw'r Comisiwn Annibynnol ar Ariannu a Chyllid i Gymru.

Confensiwn Cymru Gyfan (2008) – Cafodd ei sefydlu i esbonio'r setliad datganoli yn well a pharatoi'r ffordd ar gyfer refferendwm ar bwerau deddfu a gynhaliwyd yn 2011.

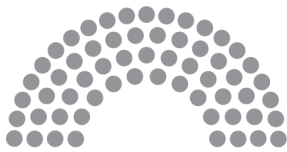
Comisiwn Silk (2011) – Roedd hwn yn adolygiad eang o gymwyseddau polisi a phwerau ariannol Cynulliad Cenedlaethol Cymru. Enw arall arno yw'r Comisiwn ar Ddatganoli yng Nghymru. Arweiniodd at ddwy Ddeddf i Gymru yn 2014 a 2016.

Comisiwn Thomas (2017) – Cafodd ei sefydlu gan Carwyn Jones i ymdrin â'r 'busnes heb ei orffen sy'n deillio o Gomisiwn Silk' sy'n ymwneud â datganoli cyfiawnder. Enw arall arno yw'r Comisiwn ar Gyfiawnder yng Nghymru.

3 Maint y Senedd

Mae maint y Senedd wedi bod yn bwnc dadleuol ers tro. Yn wir, yn ystod cam adeiladu'r Siambr (siambr drafod y Senedd) cymeradwyodd y Llywydd Dafydd Elis-Thomas ddyluniad â lle i 30 o seddau ychwanegol.

Yn 2004, ar ôl argymhell y dylid rhoi pwerau deddfu i'r Cynulliad, galwodd Comisiwn Richard hefyd am i nifer yr ACau gael eu cynyddu o 60 i 80. Gwrthododd Llywodraeth y DU yr argymhelliad hwn.

Ffigur 3 Galw am gynydd yn niferoedd Aelodau'r Cynulliad

Yn 2014, galwodd ail adroddiad Comisiwn Silk am i nifer yr aelodau gael eu cynyddu o 60 i 80 hefyd, ochr yn ochr â datganoli nifer o feysydd cyfrifoldeb. Nododd yr adroddiad fod y Cynulliad presennol dan ormod o bwysau. Dywedodd Llywodraeth y DU nad oedd digon o amser i ddeddfu ar y mater hwn a chyfeiriodd y mater i Senedd nesaf y DU.

Yn 2017, cynhaliodd Yr Athro Laura McAllister o Brifysgol Caerdydd adolygiad manwl o'r mater. Argymhellodd ei Phanel Arbenigol ar Ddiwygio Etholiadol y Cynulliad y dylid cynyddu nifer yr ACau i rhwng 80 a 90 er mwyn rhoi digon o gapasiti iddynt gyflawni eu rolau craffu, cynrychioli ac ymgychu. Galwodd y Panel hefyd am ddiwygiadau mawr i'r system etholiadol i annog amrywiaeth a gostwng yr oedran pleidleisio i 16 oed.

Yn 2019, ar ôl derbyn adroddiad yr Athro McAllister, sefydlodd y Llywydd Bwyllgor ar Ddiwygio'r Senedd i ystyried y materion, gyda'r nod o gyflwyno mesurau i'w rhoi ar waith cyn etholiad y Senedd yn 2026.

Cyhoeddodd y Pwyllgor adroddiad helaeth a galwodd am i bob un o'r pleidiau integreiddio ei argymhelliad i gynyddu nifer yr ASau i rhwng 80 a 90. Fodd bynnag, cefnodd y Ceidwadwyr Cymreig a Phlaid Brexit ar y Pwyllgor hwn, felly mae'n annhebygol y bydd cefnogaeth drawsbleidiol i unrhyw un o'r argymhellion yn y Siambr, ac mae'n debygol y bydd angen mwyafrif o ddwy ran o dair i newid nifer yr ASau. Bydd hyn yn fater i'w drafod yn y chweched Senedd.

3.1 Dadleuon yn erbyn mwy o ASau

Mae'r dadleuon yn erbyn mwy o ASau yn canolbwyntio ar amhoblogrwydd gwario swm sylweddol fwy o arian cyhoeddus ar wleidyddion. Gan ymateb i alwadau am fwy o ACau yn 2013, dywedodd llefarydd ar ran y Ceidwadwyr Cymreig:

Byddai creu swyddi i wleidyddion yn cael ei gwestiynu, a hynny'n gywir, gan y cyhoedd yn ystod amser sy'n parhau i fod yn heriol i economi Cymru. Beth sydd ei angen yw mwy o graffu ar ddeddfwriaeth, gwell cysylltiad gyda'r cyhoedd a sesiynau Cynulliad sy'n hirach ac yn ymwneud mwy a materion cyfoes.

(BBC Cymru Fyw, 2013)

Mae rhai sy'n gwrthwynebu cynnydd yn nifer yr ASau yn dadlau y byddai aildrefnu'r amserlen seneddol yn creu mwy o gyfleoedd ar gyfer craffu. Dyma farn y Ceidwadwyr Cymreig a llawer o'r pleidiau gwrth-ddatganoli llai o faint megis Diddymu'r Cynulliad.

3.2 Dadleuon o blaid mwy o ASau

Gwrthodwyd y ddadl hon gan yr Athro Laura McAllister, a gadeiriodd banel arbenigol ar ddiwygio'r Senedd. Mewn erthygl yn y Western Mail, dywedodd:

Despite actively seeking it out, our expert panel heard no compelling argument, backed up with real, hard evidence or suggestions for further innovations in working, as to why 60 members is sufficient to properly deliver for the people of Wales - and nor have I since.

(McAllister, 2020)

Mae'r rhai sydd o blaid mwy o ASau yn honni na fyddai aildrefnu'r amserlen yn datrys y broblem o ran craffu. Maent yn aml yn nodi'r broblem ehangach sy'n gysylltiedig â llwyth gwaith ASau ac yn awgrymu bod gofyn i ASau fod yn aelodau o lawer o bwyllgorau pwnc, cymryd rhan yn y cyfarfod llawn a chefnogi etholwyr yn afrealistig.

Mae Plaid Cymru a Llafur Cymru o blaid mwy o ASau yn gyffredinol, yn ogystal â'r Gymdeithas Diwygio Etholiadol, sef grŵp ymgyrchu sy'n aml yn cael ei ddyfynnu ar y mater hwn.

4 Diffyg gwaith craffu

Cyhuddwyd y broses wleidyddol yng Nghymru o ddiffyg gwaith craffu. Mae hyn yn ymwneud yn rhannol â nifer Aelodau'r Senedd. Cyfeirir hefyd at gyfryngau cynhenid gwan a diffyg annibyniaeth mewn cymdeithas sifil.

4.1 Y Cyfryngau

Buan iawn y bydd unrhyw drafodaeth am wleidyddiaeth ac, yn benodol, atebolrwydd yng Nghymru yn ysgogi sylw am y cyfryngau yng Nghymru. Yn wahanol i'r Alban a Gogledd Iwerddon, prin yw'r cyfryngau annibynnol yng Nghymru. Mae'r Sefydliad Materion Cymreig, melin drafod flaenllaw yng Nghymru, yn craffu'n agos ar y mater hwn yn barhaus drwy ei archwiliadau o'r cyfryngau – ymchwiliadau manwl rheolaidd i gyflwr y sector yng Nghymru. Mewn tystiolaeth a gyflwynwyd i ymchwiliad Pwyllgor Diwylliant, y Gymraeg a Chyfathrebu y Cynulliad i newyddiaduraeth newyddion yng Nghymru yn 2017, nododd:

Our most recent Media Audit (November 2015) found that whilst the availability of media communications had significantly improved since the 2008 audit, the position regarding content for audiences across Wales was considerably worse. While there have been substantial increases in Welsh audiences' ability to access news through a range of digital platforms, this has not compensated for a reduction in the forensic capacity of Welsh Journalism as resources and revenue options continue to shrink. The primary issues relating to news journalism in Wales are sustainability and plurality. It is becoming more difficult for Wales to retain its visibility to itself and portray the reality of relevant issues beyond its borders to the rest of the UK, and further afield.

(Senedd Cymru, 2017)

Mae hyn yn golygu nad oes llawer o graffu newyddiadurol ar weithredoedd gwleidyddion Cymru a dealltwriaeth wael ymhlith pleidleiswyr Cymru ynghylch sut mae penderfyniadau'n cael eu gwneud.

ThGwaethygir y sefyllfa gan gyffredinrwydd cyfryngau yn Llundain a'i fethiant i wahaniaethu rhwng penderfyniadau a wneir gan wahanol lywodraethau. Canfu Pôl BBC Cymru a oedd yn nodi 15 mlynedd o ddatganoli fod 43% a 31% o ymatebwyr yn credu mai cyfrifoldeb llywodraeth y DU oedd iechyd ac addysg yn y drefn honno, tra bod 42% o bobl yn credu ar gam fod plismona yn fater Cynulliad (BBC News, 2014).

4.2 Cymdeithas Sifil

Cydnabyddir yn gyffredinol mai cymdeithas sifil yw'r sefydliadau hynny sydd ar wahân i'r llywodraeth a busnesau ond sy'n chwarae rôl bwysig o ran creu syniadau a thrafodaeth am fywyd cyhoeddus. Maent yn cynnwys sefydliadau gwirfoddol, undebau, cyrff masnach a melinau trafod.

Ymhlith rhai o sefydliadau mwyaf blaenllaw cymdeithas sifil yng Nghymru mae Cyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru, sy'n cynrychioli ac yn cefnogi sefydliadau'r trydydd sector

yng Nghymru, a'r Sefydliad Materion Cymreig, melin drafod sydd â'r nod o greu Cymru well.

Mae'r sefydliadau hyn yn bwysig iawn yn y broses o lunio polisïau. Maent yn cyflwyno gwybodaeth, syniadau a safbwyntiau lluosog i ddeddfwyr. Fodd bynnag, gan fod llawer o'r cyrff hyn yn cael cyllid cyhoeddus, gellir dadlau bod hyn yn cyfyngu'n benodol ar eu gallu i feirniadu'r llywodraeth.

4.3 Comisiynwyr Cymru

Mae Comisiynwyr Cymru yn cynnig swyddogaeth graffu bellach ar Lywodraeth Cymru. Er eu bod wedi'u hariannu gan y llywodraeth, caiff penodiadau Comisiynwyr eu cymeradwyo gan y Senedd.

- **Y Comisiynydd Pobl Hŷn**
- **Y Comisiynydd Plant**
- **Comisiynydd y Gymraeg**
- **Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol**

Mae pob unigolyn yn gyfrifol am gynrychioli buddiannau grŵp penodol yng Nghymru a chynghori cyrff cyhoeddus ynghylch eu dyletswyddau statudol. Mae ganddynt swydd-feydd a staff i'w cynorthwyo i gyflawni'r ddyletswydd hon. Maent yn aml yn ymgynghoreion statudol ar ddeddfwriaeth Gymreig.

Cymru oedd y wlad gyntaf yn y byd i benodi Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol – 'gweinidog y dyfodol' – sy'n sicrhau bod llunwyr polisïau yn ystyried effaith eu penderfyniadau ar bobl nad ydynt wedi'u geni eto.

Cymru hefyd oedd y wlad gyntaf yn y DU i benodi Comisiynydd Plant i ddiogelu a hyrwyddo hawliau plant yng Nghymru. Ategir y gwaith hwn gan Gonfensiwn y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn (CCUHP).

- Yn eich barn chi, pa wahaniaeth y byddai cyfryngau mwy gweithredol yng Nghymru yn ei wneud? Pam mae 'craffu fforensig' yn bwysig?
- Yn hanesyddol, rôl y cyfryngau fu hysbysu'r cyhoedd, beirniadu'r pwerau ac ysgogi trafodaeth. Mae prinder cyfryngau annibynnol cryf yng Nghymru. Er bod BBC Cymru Wales yn cynnig gohebu cynhwysfawr diduedd ar wleidyddiaeth yng Nghymru, nid oes unrhyw allbynnau mawr, wedi'u hariannu'n dda, sydd â'r pŵer i gynnal ymchwiliadau, 'torri' straeon mawr na chynnal cyfweiliadau trylwyr a manwl rheolaidd â gwleidyddion. Fel y cyfryw, nid yw gwleidyddion yng Nghymru yn wynebu'r un math o graffu ag sy'n gyffredin mewn llywodraethau eraill. Nid yw hynny'n golygu bod gwleidyddion yng Nghymru yn ymddwyn yn amhriodol, ond mae'n golygu nad yw'r diffygion yn eu polisïau a'u hymddygiad bob amser yn hysbys i bawb.

5 Cydberthnasau rhyngsefydliadol

Nid oedd y setliadau datganoli y cytunwyd arnynt rhwng 1997 ac 1999 yn cynnwys darpariaethau cadarn o ran y modd y byddai rhannau cyfansoddol y DU yn rhyngweithio. Sefydlwyd system o gyd-bwyllgorau gweinidogol er mwyn cydgysylltu cydberthnasau. Fodd bynnag, corff ymgynghori ydyw sy'n cynnull yn ôl dymuniad Llywodraeth y DU, felly nid yw'r gwledydd datganoledig yn ystyried ei bod yn arbennig o effeithiol. Wrth i amser fynd heibio, mae'r diffyg darpariaethau cadarn wedi dod yn fwy problematig.

5.1 Diffyg cyfansoddiad ysgrifenedig

Dogfen yw cyfansoddiad ysgrifenedig sy'n nodi'r rheolau sylfaenol o ran y modd y mae sefydliadau gwladwriaethol mawr yn cysylltu â'i gilydd a'r modd y mae'r wladwriaeth yn cysylltu â'r dinesydd. Gallech dybio'n rhesymol y byddai cyfansoddiad ysgrifenedig o'r fath yn nodi'r modd y byddai llywodraeth San Steffan a'r llywodraethau datganoledig yn cyfathrebu ac yn dod i benderfyniadau.

Ynghyd â Seland Newydd ac Israel, mae'r DU ymhlith democratiaethau prin y byd nad oes ganddynt gyfansoddiad ysgrifenedig. Mae'r rheswm dros hyn yn hanesyddol. Ni fu unrhyw chwyldro na newid cyfundrefnol yn y DU ers 1688 ac, felly, nid yw'r angen i ddrafftio cyfansoddiad fyth wedi dod i'r amlwg. Yn hytrach, caiff cydberthnasau eu nodi mewn casgliad o statudau, confensiynau, penderfyniadau barnwrol a chytuniadau.

Mae'r rhai sy'n dadlau o blaid un cyfansoddiad wedi'i godio yn honni nad yw'r system hon yn gweithio mwyach am nad yw'n ddigon eglur, nad yw'n diogelu hawliau sylfaenol, ac am ei bod yn creu dryswch, yn enwedig mewn perthynas â datganoli. Mae'r rhai sy'n dadlau o blaid y system bresennol yn honni nad yw'n ddichonadwy rhoi cynnig ar ymarfer o'r fath a cheisio llywodraethu gwlad ar yr un pryd. Maent hefyd yn bwrw amheuaeth ar effeithiolrwydd y rhan fwyaf o gyfansoddiadau ysgrifenedig.

Darllen pellach - The Briefing Room

Am ddadansoddiad manwl o'r dadleuon o blaid ac yn erbyn cyfansoddiad ysgrifenedig, gallwch ddod o hyd i ddolen i bennod o The Briefing Room BBC Radio 4 yn yr adran Darllen Pellach.

5.2 Gwahaniaethau gwleidyddol

Ar gyfer yr ychydig flynyddoedd cyntaf o ddatganoli, nid oedd fawr o bwys i'r ffaith nad oedd cyfansoddiad ysgrifenedig na dulliau diffiniedig ar gyfer cydberthnasau rhynglywodraethol. Gweinyddiaethau Llafur neu fwyafrif Llafur oedd y llywodraethau yng Nghaerdydd, Llundain a Chaeredin, ac roedd y sianeli cefn a grëwyd gan y system hon yn aml yn esmwytho'r ffordd.

Fodd bynnag, cododd anawsterau yn sgil ethol llywodraeth SNP yn yr Alban yn 2007 a llywodraeth glymblaid dan arweiniad y Ceidwadwyr yn San Steffan yn 2010, ac erbyn 2020, roedd y sefyllfa'n argyfyngus.

Daeth y rhwyg mewn cydberthnasau yn arbennig o amlwg yn ystod y broses o basio deddfwriaeth yn ymwneud â Brexit. Roedd ymdeimlad ymhlith y gwledydd datganoledig fod Llywodraeth y DU yn bwrw ati â phenderfyniadau a oedd yn effeithio ar fuddiannau Cymru a'r Alban – yn aml mewn meysydd cymhwysedd datganoledig – heb ymgynghori'n ddigonol.

Cymhlethwyd y ddynmeg hon pan bleidleisiodd yr Alban dros aros a Chymru dros adael yn y refferendwm ar aelodaeth o'r UE yn 2016. Serch hynny, yn aml mae Llywodraeth Cymru a Llywodraeth yr Alban yn cynnal trafodaethau anffurfiol, ac maent wedi gwneud datganiadau ar y cyd lle mae'n fuddiol iddynt wneud hynny.

Mae safbwyntiau croes ynghylch sut y gellid datrys y broblem. Dadleuodd y Llywodraeth SNP, dan arweiniad Nicola Sturgeon, fod y gydberthynas bellach wedi chwalu y tu hwnt i adfer ac y byddai annibyniaeth yn yr Alban yn sicrhau cynrychiolaeth well i bobl yr Alban. Roedd Mark Drakeford yn fwy cymodlon, gan hyrwyddo confensiwn cyfansoddiadol newydd.

- Yn eich barn chi, ai maint y digwyddiadau rhwng 2016 a 2021 a roddodd y setliad datganoli dan straen sylweddol? Neu ai'r ffaith bod pleidiau gwahanol mewn grym yng Nghaerdydd, Caeredin a Llundain a arweiniodd at wrthdaro rhwng y llywodraethau? A fyddai cyfansoddiad ysgrifenedig yn helpu?
- Roedd y rhyngweithio rhwng ffactorau yn ystod y cyfnod hwn yn gymhleth iawn. Pe bai plaid lywodraethu gyffredin mewn grym mewn dau le neu fwy, gallai hyn fod wedi datrys rhai o'r problemau, ond oherwydd cyfansoddiad gwahanol llywodraethau'r gwledydd gwahanol, gwelwyd blaenoriaethau gwleidyddol croes na allai system wleidyddol simsan y DU ymdopi â nhw. Gellid dadlau y byddai cyfansoddiad ysgrifenedig yn gwella'r sefyllfa hon gan y byddai'n egluro cydberthnasau. Fodd bynnag, mae'n annhebygol iawn y byddai Llywodraeth SNP yn cyfrannu at y gwaith o'i ddrafftio.

5.3 Cymariaethau â'r Alban a Gogledd Iwerddon

Yn 1999, sicrhawyd rhywfaint o ddatganoli yn nhair o bedair gwlad y DU. Yn naturiol, mae hyn yn arwain at gymariaethau rhwng y tair gwlad – er bod cymariaethau rhwng Cymru a'r Alban yn llawer mwy cyffredin o ystyried yr hanes diweddar o wrthdaro yng Ngogledd Iwerddon.

Fodd bynnag, nid yw cymharu Cymru, yr Alban a Gogledd Iwerddon bob amser yn ddefnyddiol. Mae llawer o wahaniaethau rhwng y tair gwlad sydd wedi arwain at sefyllfaoedd gwleidyddol gwahanol.

Tabl 1 Cymariaethau rhwng y gwledydd cartref

	Yr Alban	Cymru	Gogledd Iwerddon
Hanes	Mae'r Alban yn heddychlon ac yn gymharol ffyniannus, ond bu cryn drafod ynghylch ei sefyllfa gyfansoddiadol dros y 50 mlynedd diwethaf.	Er gwaethaf dirywiad economaidd, mae Cymru wedi bod yn wlad heddychlon iawn ers degawdau. Prin fu'r trafodaethau am newid cyfansoddiadol radical.	Gwelwyd 30 mlynedd o wrthdaro treisgar yng Ngogledd Iwerddon ("Yr Helyntion"). Daeth y rhan fwyaf o'r trais hwn i ben pan lofnodwyd Cytundeb Dydd Gwener y Groglith yn 1998. Roedd y sefydliadau

			gwleidyddol datganoledig wrth wraidd yr heddwch hwn.
Ffiniau Daearyddol	Mae Gororau'r Alban yn ardal prin ei phoblogaeth, a nifer bach o bobl sy'n cymudo rhwng yr Alban a Lloegr ar gyfer gwaith a gwasanaethau.	Mae'r ffin rhwng Cymru a Lloegr yn ardal boblog iawn. Mae llawer o bobl yn cymudo rhwng Cymru a Lloegr ar gyfer gwaith a gwasanaethau cyhoeddus.	Nid yw Gogledd Iwerddon yn ffinio â gweddill tir mawr y DU, dim ond â Gweriniaeth Iwerddon. Mae'r rhai sy'n byw ar y ffin yn aml yn cymuno ar gyfer gwaith a gwasanaethau cyhoeddus.
Yr Economi	Mae gan yr Alban nifer o ddiwydiannau gwerth uchel, gan gynnwys olew Môr y Gogledd, chwisgi, a sector gwasanaethau ariannol sylweddol yng Nghaeredin.	Mae Cymru yn genedl ôl-ddiwydiannol sydd wedi ei chael hi'n anodd creu swyddi medrus newydd yn lle'r rhai a gollwyd yn y diwydiant gweithgynhyrchu a chloddio dros y ganrif ddiwethaf. Mae gan Gaerdydd sector diwydiannau creadigol llewyrchus.	Fel Cymru, mae Gogledd Iwerddon wedi ei chael hi'n anodd creu swyddi newydd yn lle'r rhai a gollwyd mewn diwydiant trwm. Yn sgil yr Helyntion, prin fu'r buddsoddiad economaidd yng Ngogledd Iwerddon yn hanesyddol, ond mae'n dod yn ganolbwynt cynyddol ar gyfer technoleg ariannol a seiberddiogelwch.
Gwleidyddiaeth	Llafur fu'r grym dominyddol yng ngwleidyddiaeth yr Alban drwy gydol yr 20fed ganrif, ond enillodd plaid genedlaetholgar yr Alban, yr SNP, etholiad Senedd yr Alban yn 2007, ac mae ei chyfran o'r pleidleisiau wedi cynyddu ym mhob etholiad ers hynny.	Llafur yw'r grym dominyddol yng ngwleidyddiaeth Cymru. Mae gan y Ceidwadwyr a Phlaid Cymru bresenoldeb sefydledig ond nid yw'r naill na'r llall ohonynt wedi dod yn agos i ennill etholiadau'r Senedd.	Pleidiau unoliaethol a chenedlaetholgar sy'n dominyddu gwleidyddiaeth Gogledd Iwerddon. Mae llawer o'r boblogaeth yn dilyn y naill neu'r llall o'r ideolegau hyn.
Sefydliadau Cyhoeddus	Bu gan yr Alban bob amser ei heglwys a'i systemau addysg a chyfreithiol ei hun.	Mae llawer o sefydliadau cyhoeddus yng Nghymru yn rhan o system 'Cymru a Lloegr' ehangach. Er enghraifft, mae'r un cymwysterau'n cael eu cynnig yng Nghymru a Lloegr.	Mae gan Ogledd Iwerddon ei systemau cyfreithiol ac addysgol ei hun. Mae'r eglwysi (catholig a phrotestannaidd) wedi'u trefnu ar sail ynys gyfan am fod trefniadaeth esgobaethau'n dyddio'n ôl i gyfnod cyn ffurfio Gogledd Iwerddon. Yn yr un modd, mae rhai cyrff proffesiynol yn gweithredu ar sail ynys gyfan.

- Yn eich barn chi, pam y mae'r fath wrthwynebiad sefydledig i ddatganoli yng Nghymru nad yw'n bodoli yn yr Alban neu Ogledd Iwerddon?
- Er bob pob un o'r tair gwlad wedi llwyddo i sicrhau rhywfaint o ddatganoli ar yr un pryd, roedd y ffactorau hanesyddol a arweiniodd at hynny yn wahanol iawn ym mhob achos. Mae cefnogaeth i ddatganoli bob amser wedi bod yn arafach yng Nghymru o gymharu â'r ddwy wlad arall. Oherwydd y diffygion sylweddol yn y setliad, treuliodd Gweinidogion Cymru flynyddoedd cyntaf datganoli yn trafod materion annelwig nad oeddent yn teimlo'n berthnasol i'r mwyafrif o bobl. O ganlyniad, gwelwyd safbwyntiau gwleidyddol gwrth-ddatganoli yn datblygu.

Darllen pellach - 'The State of the Union'

Caiff y cysylltiadau cymhleth rhwng pob rhan o Ynysoedd Prydain eu hystyried yn y fideo hwn gan Y Brifysgol Agored, 'The State of the Union', sy'n dangos sgwrs rhwng yr Athro Linda Colley a'r Athro Richard Wyn Jones. Ceir dolenni yn yr adran Darllen Pellach.

6 Crynodeb Adran 2

Rydych bellach wedi cyrraedd diwedd yr adran hon, lle rydych wedi dysgu am y materion sy'n wynebu gwleidyddiaeth yng Nghymru heddiw. Mae'r materion hyn yn cynnwys:

- trafodaethau parhaus am degwch y setliad ariannol
- pryderon mai Senedd Cymru yw'r unig ddeddfwrfa sylfaenol yn y byd heb ei awdurdodaeth gyfreithiol ei hun
- dadleuon dros faint o Aelodau o'r Senedd ddylai fod
- pryder cyffredin bod diffyg gweithgarwch craffu cadarn ym myd gwleidyddiaeth yng Nghymru
- cydberthnasau rhyngsefydliadol heriol, sy'n aml yn cael eu gwaethygu gan wahaniaethau gwleidyddol rhwng pleidiau.

Gellir olrhain llawer o'r materion hyn yn ôl i densiynau yn y setliad datganoli gwreiddiol. Gallwch nawr symud ymlaen i [Adran 3](#).

Adran 3: Deall pleidleiswyr Cymru

Cyflwyniad

Yn yr adran olaf hon, byddwch yn ystyried y gydberthynas rhwng pleidleiswyr Cymru a datganoli. Nid yw'r berthynas honno bob amser wedi bod yn un hawdd. Cofiwch, dim ond 6700 o bleidleisiau oedd y mwyafrif o blaid datganoli yn 1997. Ers hynny, cafodd pwerau pellach i Senedd Cymru eu cefnogi yn refferendwm 2011. Fodd bynnag, mae nifer sylweddol o bleidleiswyr Cymru yn parhau i wrthwynebu datganoli. Yn yr adran hon, byddwn yn archwilio'r thema hon ymhellach.

1 Cyfweiliad gyda Roger Awan-Scully

Mae'r Athro Roger Awan-Scully yn Athro Gwyddor Wleidyddol ym Mhrifysgol Caerdydd ac yn Gadeirydd y Gymdeithas Astudiaethau Gwleidyddol. Mae ei waith yn canolbwyntio ar ddatganoli, etholiadau a phleidleisio.

Mae'n ymuno â'r rheolwr materion allanol y Brifysgol Agored yng Nghymru, Cerith Rhys Jones, i drafod rhai tueddiadau mawr o ran pleidleisio yng Nghymru.

Gweithgaredd 1 Cyfweiliad

Gwrandewch ar y cyfweiliad hwn a gwnewch nodiadau ar y pwyntiau allweddol, yn eich barn chi.

Audio content is not available in this format.
[Sain 1 Cyfweiliad gyda Roger Awan-Scully](#)

Discussion

Pwyntiau allweddol o'r cyfweiliad:

- Mae'r rhan fwyaf o'r data'n awgrymu nad yw pleidleiswyr Cymru yn teimlo bod datganoli wedi gwneud gwahaniaeth sylweddol i fywyd yng Nghymru, ond mae'r mwyafrif yn credu ei fod yn well na'r dewis amgen o beidio â datganoli.
- Yn gyffredinol mae mwy o ffydd yng ngwleidyddion Cymru na'u cymheiriaid yn Lloegr.

- Mae awydd am ragor o ddatganoli ond diffyg eglurder ynghylch pa bwerau y dylid eu datganoli - mae'n debygol mai'r rheswm yw'r dryswch parhaus ynghylch pa bwerau sydd wedi eu datganoli ar hyn o bryd ar ôl newidiadau mawr i'r setliad datganoli dros ei ddau ddegawd cyntaf.
- Gallwn weld cysylltiad rhwng hunaniaeth Gymreig a bwriad pleidleisio, gyda'r rhai sy'n disgrifio'u hunain yn fwyaf cryf fel Cymry yn ffafrio Plaid Cymru, tra bod y rhai sydd â hunaniaeth Brydeinig yn bennaf yn debygol o gefnogi'r Ceidwadwyr.
- Mae'r Blaid Lafur yng Nghymru wedi llwyddo i bontio hunaniaethau Prydeinig a Chymraeg – a hyn, yn rhannol, sy'n gyfrifol am eu goruchafiaeth wleidyddol hirbarhaol yn ôl yr Athro Awan-Scully.
- Mae symudiad pobl a aned mewn rhannau eraill o Brydain i Gymru wedi effeithio ar hunaniaeth Gymreig. Er bod rhai o'r bobl hyn yn mabwysiadu rhywfaint o hunaniaeth Gymreig, mae llawer yn ei osgoi ac yn osgoi ymgysylltu â'r sefydliadau gwleidyddol datganoledig.
- Bu cynnydd yn y gefnogaeth i annibyniaeth Cymru ar ddechrau'r 2020au, y gellir ei briodoli i'r cyfnod o ansefydlogrwydd yn Llywodraeth y DU o ganlyniad i Brexit a phandemig Covid-19.
- Ar yr un pryd, mae cynnydd bychan wedi bod yn yr amheuaeth o ddatganoli, gyda chynnydd mewn pleidiau gwleidyddol oedd yn argymhell diddymu datganoli yng Nghymru, a thon newydd o elyniaeth o fewn y Ceidwadwyr Cymreig tuag at ddatganoli.
- Er bod y rhan fwyaf o bobl wedi cefnogi datganoli yn y Deyrnas Unedig hyd yma, daw'r consensws sy'n sail i'r sefyllfa sydd ohoni dan bwysau cynyddol gan y ddwy ochr, ac efallai mai'r rhai ar y tir canol fydd yn gorfod dewis rhwng annibyniaeth lawn neu ddim math o hunanlywodraeth.

- Mae'r Athro Awan-Scully yn awgrymu nad yw datganoli wedi gwneud argraff fawr ar bleidleiswyr i raddau helaeth, ond byddent yn hoffi gweld mwy o bwerau yn cael eu datganoli i Gymru. A allwch gysoni'r datganiadau hyn?
- Gellir egluro hyn yn rhannol gan ddatganiad arall a wneir yn y cyfweiliad hwn, sef bod y setliad datganoli wedi newid yn helaeth dros amser, gan achosi dryswch ymhlith pobl yng Nghymru o ran beth y gall y sefydliadau eu cyflawni. Cyfeirir at ateb posibl arall pan fydd yr Athro Awan-Scully yn cyfeirio at yr ymdriniaeth o'r pandemig Coronafeirws a sut mae pleidleiswyr o'r farn bod Llywodraeth Cymru wedi ymateb iddi yn well na Llywodraeth y DU.

2 Hunaniaeth Gymreig

Mae cysylltiad agos rhwng gwleidyddiaeth a chwestiynau am hunaniaeth genedlaethol. Casglodd Cyfrifiad 2011 ddata ar hunaniaeth genedlaethol am y tro cyntaf, a rhoddwyd Cymreig fel opsiwn. Arweiniodd hyn at greu ffynhonnell gyfoethog o ddata. Dywedodd 66% o'r 3.1m o bobl a oedd yn byw yng Nghymru ar y pryd eu bod yn Gymreig. O blith y rhain, dywedodd tua 20% eu bod yn Brydeinig a Chymreig. Dywedodd ychydig yn llai na 17% eu bod yn Brydeinig.

Fel y soniodd yr Athro Awan-Scully yn y cyfweiliad yn Adran 1, mae cysylltiad rhwng hunaniaeth a bwriad pleidleisio, gydag unigolion sy'n teimlo eu bod yn Gymreig yn unig neu'n bennaf yn dueddol o gefnogi Plaid Cymru, a'r rhai sy'n teimlo eu bod yn Brydeinig yn bennaf yn dueddol o gefnogi'r Ceidwadwyr Cymreig.

Mae Llafur Cymru wedi bod yn llwyddiannus yn cydbwyso'r ddau drwy gymryd safbwynt sy'n apelio at y rhai sydd â hunaniaeth Gymreig a Phrydeinig sy'n gydnaws â'i gilydd. Yn wir, disgrifiodd Prif Weinidog Llafur Cymru rhwng 2000 a 2009, Rhodri Morgan, y dull hwn fel 'dŵr coch clir' – gan ddefnyddio dull Cymreig fel rhan o'r Deyrnas Unedig.

Nododd yr Athro Awan-Scully hefyd fod lefelau uchel o fewnfudo i Gymru, yn enwedig o Loegr, wedi cael effaith ar hunaniaeth Gymreig. Mae'n nodi bod rhai yn derbyn yr iaith Gymraeg a diwylliant Cymru, tra bod llawer o bobl eraill yn parhau i aros ar wahân, er enghraifft, drwy beidio ag ymgysylltu â datblygiadau gwleidyddol ym Mae Caerdydd.

Darllen pellach – 'Who Speaks for Wales?'

Yn 2003, cafodd casgliad o waith ysgrifenedig ar thema hunaniaeth Cymru gan y damcaniaethwr diwylliannol, Raymond Williams, ei gyhoeddi ar ôl ei farwolaeth. Yn y llyfr, mae Williams yn ystyried beth sy'n gwneud cenedl a'r rôl y mae diwylliant yn ei chwarae o ran ei diffinio. Gofynnodd "Who speaks for Wales?", a dadleuodd y dylem wrando ar safbwyntiau lluosog.

Trafododd yr actor a'r actifydd, Michael Sheen, thema 'Who speaks for Wales?' yn narlith goffa Raymond Williams yn 2018, a gefnogwyd gan Y Brifysgol Agored.

Gan fanylu ar ei brofiadau o gael ei aralleiddio oherwydd ei Gymreictod, mae Sheen yn myfyrio ar bŵer Lloegr dros Gymru, gan gyfeirio at y diffyg cysylltiad rhwng pobl Cymru a sefydliadau gwleidyddol y tu allan i Gymru. Mae'r actor yn annog gwleidyddion i 'ddysgu sut i wrando' ac ymgorffori gwleidyddiaeth ym mywydau pobl Cymru, gan dynnu sylw at ddiffygion systemig o ran y cydberthnasau ariannol a gwleidyddol rhwng Cymru a Lloegr.

Thema arall a drafodir gan Sheen yw diffyg cyfryngau yng Nghymru, gan nodi dirywiad y cyfryngau lleol yn ei dref enedigol, Port Talbot, dros yr ychydig ddegawdau diwethaf. Yn ôl Sheen, mae'r bwlch hwn o ran newyddion yn cyfrannu ymhellach at ymddieithriad a dadrithiad cymunedau ledled Cymru, ac mae hyn yn arwain at ddiffyg diddordeb mewn gwleidyddiaeth ar garreg ein drws wrth i bobl Cymru weld mwy a mwy o newyddion a gynhyrchwyd yn Llundain i'r rhai sy'n byw yn Lloegr.

Mae Sheen yn beirniadu diffyg camau gweithredu gan Lafur Cymru ac ymagwedd Brydeinig y Ceidwadwyr, yn ogystal â methiant Plaid Cymru i sicrhau cydbwysedd rhwng cenedlaetholdeb dinesig sy'n aml yn aneffeithiol a chenedlaetholdeb diwylliannol sy'n rhy frwdfrydig. Mae thema hunaniaeth genedlaethol yn gryf drwy ddarlith Sheen wrth iddo gondemnio peryglon y cenedlaetholdeb diwylliannol hwn, yn enwedig yng nghyd-destun

Prydain. Gan ailadrodd cwestiwn Raymond Williams eto, "Who speaks for Wales?", mae Sheen yn annog lleisiau Cymru i uno i greu ein Cymru ni.

Gallwch ddod o hyd i ddolen i'r ddarlith lawn yn yr adran Darllen Pellach.

3 Agweddau tuag at ddatganoli

Pleidleisiwyd dros ddatganoli yn 1997 o drwch blewyn, gyda 49.7% o bleidleiswyr yn gwrthod y syniad. Fodd bynnag, yn fuan ar ôl y bleidlais, roedd gwrthwynebiad i ddatganoli wedi gostwng i tua 20% o bleidleiswyr Cymru ac mae wedi parhau'n sefydlog wedi hynny.

Yn y cyfweiliad ar ddechrau'r adran hon, mae'r Athro Awan-Scully yn awgrymu bod gwleidyddion Cymru yn aml yn cael eu hystyried fel pobl sydd â mwy o ddiddordeb yn y problemau sy'n effeithio ar bobl yng Nghymru, ac y byddai llawer o bobl yn hoffi gweld pwerau pellach yn cael eu datganoli i Gymru, er bod diffyg eglurder o ran yr hyn y dylai'r pwerau hyn fod.

Ar ddechrau'r 2020au, bu ychydig o symudiad yn yr agweddau tuag at ddatganoli. Dechreuodd cefnogaeth dros annibyniaeth i Gymru gynyddu ychydig, yn dilyn cyfnod o ansefydlogrwydd ar lefel y DU. Ar yr un pryd, roedd pleidiau gwleidyddol â safbwyntiau gwrth-ddatganoli yn ennill cefnogaeth ymhlith pleidleiswyr Cymru.

- Pa effaith fyddai pleidiau sydd o blaid annibyniaeth a phleidiau gwrth-ddatganoli yn sicrhau seddau yn y Senedd yn ei chael, yn eich barn chi?
- Mae effaith unrhyw blaid wleidyddol yn dibynnu'n eithaf tipyn ar ei disgyblaeth a digwyddiadau'r dydd, ond gallai plaid sydd o blaid annibyniaeth â digon o bleidleisiau yn y Senedd sbarduno refferendwm annibyniaeth, fel y gwelsom yn yr Alban yn 2012. Gallai plaid sy'n gwrthwynebu datganoli atal unrhyw fesurau i wella neu ehangu pwerau'r Senedd, er enghraifft drwy beidio â phleidleisio o blaid mwy o ASau.

4 Y Gymraeg

Cymraeg a Saesneg yw ieithoedd gweithredol swyddogol Senedd Cymru a Llywodraeth Cymru. Mae tua 600,000 o bobl yng Nghymru yn siarad Cymraeg, ac mae gan Lywodraeth Cymru uchelgais i gynyddu'r nifer hwnnw i filiwn erbyn 2050.

Mae'r Gymraeg wedi bod yn rhan annatod o wleidyddiaeth Cymru. Mae'n aml yn sail i hunaniaeth genedlaethol ac, fel y cyfryw, mae cysylltiad agos wedi bod rhyngddi â Phlaid Cymru ers tro, er bod pob un o bedwar Prif Weinidog Llafur Cymru wedi bod yn siaradwyr Cymraeg.

Mae datganoli wedi cael effaith gadarnhaol ar y Gymraeg, gan greu mwy o gyfleoedd i ddefnyddio'r iaith mewn trafodaethau gwleidyddol ac wrth ddrafftio cyfraith. Yn ddi-os, mae mentrau i gefnogi'r iaith, megis Agenda 2050 a Mesur y Gymraeg 2011, wedi bod yn fuddiol iddi.

5 Canran isel o bobl a bleidleisiodd

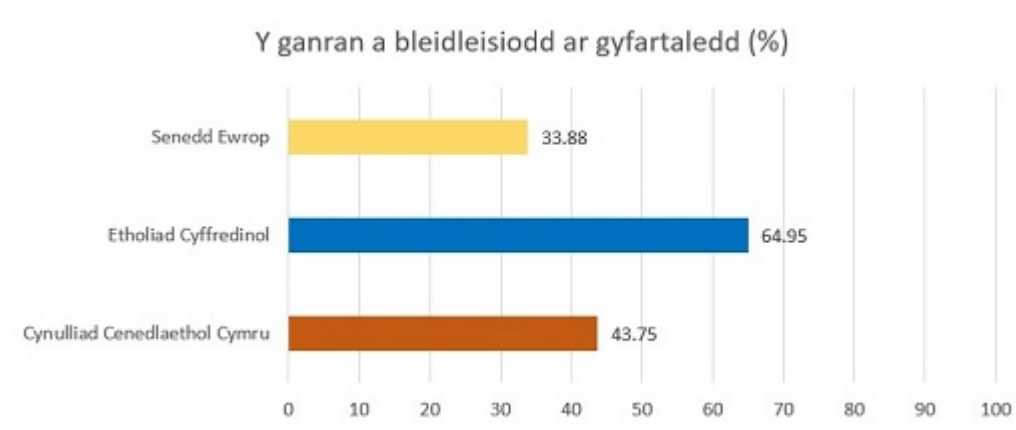
Mae canran y bobl a bleidleisiodd yn aml yn cael ei hystyried yn ddangosydd o iechyd democratiaeth. Po isaf yw niferoedd y bobl sy'n gwneud yr ymdrech i bleidleisio, y lleiaf o ddiddordeb sydd ganddynt yng ngweithgareddau'r gwleidyddion a etholwyd ganddynt.

Mae'r ganran a bleidleisiodd wedi bod yn lleihau ledled y DU ers ei lefelau uchaf o tua 80% yn yr 1950au. Nid yw'r ganran a bleidleisiodd mewn etholiad i Senedd Cymru erioed wedi bod yn uwch na 60%.

Yn y 'British Journal of Political Science' yn 2004, nododd Roger Scully, Richard Wyn Jones a Dafydd Trystan dri rheswm posibl dros hyn: gwrthnawsedd tuag at sefydliadau Cymru, difaterwch tuag at sefydliadau Cymru neu ddifaterwch tuag at wleidyddiaeth yn fwy cyffredinol. Maent yn awgrymu mai difaterwch – yng Nghymru a thuag at wleidyddiaeth yn fwy cyffredinol – yw'r rhesymau mwyaf tebygol. Dangosir hyn yn y tabl isod sy'n awgrymu mai pleidleisiau lle mae llawer iawn yn y fantol, megis refferendwm Brexit, sydd â'r canrannau uchaf o bobl a bleidleisiodd.

Tabl 1 Y ganran a bleidleisiodd yng Nghymru ym mhob pleidlais genedlaethol ers 1997

Blwyddyn	Etholiad	Y ganran a bleidleisiodd yng Nghymru (%)
1997	Refferendwm Datganoli	50.22
1999	Cynulliad Cenedlaethol Cymru	46.3
1999	Senedd Ewrop	29
2001	Etholiad Cyffredinol	61.6
2003	Cynulliad Cenedlaethol Cymru	38.2
2004	Senedd Ewrop	41.4
2005	Etholiad Cyffredinol	62.4
2007	Cynulliad Cenedlaethol Cymru	43.7
2009	Senedd Ewrop	30.4
2010	Etholiad Cyffredinol	64.9
2011	Refferendwm Datganoli	35.6
2011	Cynulliad Cenedlaethol Cymru	42.2
2014	Senedd Ewrop	31.5
2015	Etholiad Cyffredinol	65.6
2016	Cynulliad Cenedlaethol Cymru	45.3
2016	Refferendwm yr UE	71.7
2017	Etholiad Cyffredinol	68.6
2019	Senedd Ewrop	37.1
2019	Etholiad Cyffredinol	66.6

Ffigur 1 Y ganran a bleidleisiodd ar gyfartaledd yn ôl y math o bleidlais

6 Pleidleisio yn 16 oed

Fel rhan o ymgais i ennyn diddordeb mwy o bobl ifanc mewn gwleidyddiaeth, ehangwyd yr etholfraint yn 2019. Rhoddodd Deddf Senedd ac Etholiadau (Cymru) 2020 yr hawl i bleidleisio yn etholiadau'r Senedd i bobl ifanc 16 ac 17 oed – er bod yn rhaid iddynt fod yn 18 oed i bleidleisio mewn etholiadau llywodraeth leol, etholiadau ar gyfer comisiynwyr yr heddlu a throseddu ac etholiadau senedd y DU. Credir y bydd y newid yn rhoi'r bleidlais i hyd at 70,000 o bobl ifanc yng Nghymru.

- Yn eich barn chi, a fydd rhoi'r bleidlais i bobl ifanc 16 ac 17 oed yn cynyddu'r ganran a bleidleisiodd mewn etholiadau yn y dyfodol?
- Mae nifer y bobl ifanc 16 ac 17 oed sy'n gymwys i bleidleisio mewn etholiad yn gymharol fach – 70,000 neu 3% o etholwyr Cymru. Mae'r rhai sy'n gwrthwynebu rhoi'r bleidlais i bobl ifanc yn aml yn honni nad oes gan y grŵp hwn ddiddordeb mewn gwleidyddiaeth ac y byddai hyn yn gostwng y ganran a bleidleisiodd hyd yn oed yn fwy. Yr wrthddadl yw y gallai rhoi'r bleidlais i bobl iau arwain at ddiddordeb gydol oes mewn gwleidyddiaeth. Mae hyn yn deillio o ddata o Awstria, lle y gostyngwyd yr oedran pleidleisio yn 2007. Mae hefyd ychydig o dystiolaeth sy'n awgrymu bod canran uwch o bobl ifanc 16 ac 17 oed yn pleidleisio na phobl rhwng 18 a 24 oed, a'u bod yn edrych ar amrywiaeth ehangach o ddeunyddiau i lywio eu dewisiadau.

7 Crynodeb Adran 3

Rydych wedi cyrraedd diwedd y drydedd adran, sef adran olaf y cwrs hwn. Cyn symud ymlaen i'r casgliad, cymerwch eiliad i ystyried yr hyn rydych chi wedi'i ddysgu am bleidleiswyr Cymru, materion hunaniaeth a sut mae'r rhain yn chwarae rhan yn y ddadl ehangach am ddatganoli yng Nghymru:

- Mae pleidleiswyr yn aml yn mynegi barn wrthgyferbyniol am y broses wleidyddol yng Nghymru, er enghraifft, gan gredu nad yw'n cael fawr o effaith ystyrion ar eu bywydau ac ar yr un pryd yn credu y dylid datganoli pwerau pellach.
- Efallai bod rhywfaint o ddifaterwch tuag at broses wleidyddol Cymru yn cael ei ddangos gan y nifer isel o bleidleiswyr.
- Nid yw dadleuon ynghylch gwleidyddiaeth Cymru yn gyffredin, gyda deialog barhaus ymhlith pleidleiswyr Cymru ynghylch yr angen i ddiddymu'r sefydliadau datganoledig neu wella eu pŵer ymhellach hyd at bwynt annibyniaeth Cymru.

8 Crynodeb diwedd y cwrs

Ar adeg ysgrifennu'r cwrs hwn ar ddechrau 2021, roedd Cymru – fel gweddill y byd – yn delio ag effeithiau Brexit a phandemig COVID-19.

Roedd gwleidyddion yn paratoi ar gyfer Etholiadau Senedd 2021. Er nad oedd yr un ohonynt yn farn y mwyafrif, roedd dwy drafodaeth fywiog yn mynd rhagddynt.

Diddymu'r Cynulliad

Ar ôl i aelodau o grŵp UKIP a etholwyd yn 2016 gefnu ar y grŵp hwnnw, enillodd Plaid Diddymu'r Cynulliad ddau Aelod o'r Senedd. Ym mis Ionawr 2021, nododd gwefan y blaid bod ganddi un polisi, sef Diddymu'r Cynulliad. Ei rhesymeg dros y safbwynt hwn oedd bod datganoli wedi methu â chyflawni ar gyfer pobl Cymru, a bod safonau addysg mewn ysgolion yng Nghymru wedi gostwng ymhell islaw'r safonau mewn rhannau eraill o'r DU. Nododd mai barn y Cynulliad oedd bod angen MWY o bwerau i fynd i'r afael â hyn. Ond barn y blaid oedd na ddylid byth cefnogi methiant (Abolish the Assembly, 2021).

Ar ddechrau 2021, mynegodd nifer o ymgeiswyr y Ceidwadwyr Cymreig safbwyntiau gwrth-ddatganoli cryf, gan ymrwymo i wrthdroi'r setliad datganoli, pe baent yn cael eu hethol.

Annibyniaeth i Gymru

Er ei bod yn safbwynt gwleidyddol unigryw, gwelwyd cynnydd sylweddol mewn cefnogaeth i annibyniaeth yn ystod 2020, gan godi i 33% erbyn mis Tachwedd y flwyddyn honno. Roedd hyn i'w briodoli i'r ffordd y gwnaeth Llywodraeth y DU ymdrin â Brexit a phandemig COVID-19, ynghyd ag ymdeimlad y byddai Llywodraeth annibynnol yng Nghymru yn gallu gwneud penderfyniadau er budd gorau Cymru. Mae'r posibilrwydd gwirioneddol o annibyniaeth yn yr Alban wedi sbarduno pryderon y gallai Cymru gael ei gadael ar ôl.

Mae Plaid Cymru wedi galw am annibyniaeth i Gymru ers tro – er bod rhai arweinwyr wedi bod yn fwy lleisiol o ran ei hyrwyddo nag eraill. Yn 2020, cefnogodd Plaid Werdd Cymru ymgyrch o blaid annibyniaeth hefyd.

Nid oes consensws mwyafrif clir dros y naill safbwynt na'r llall. Ymddengys fod y mwyafrif o bleidleiswyr Cymru yn fodlon ar y sefyllfa bresennol, gan ddewis cefnogi pleidiau unoliaethol sydd o blaid datganoli. Fodd bynnag, mae'r ddau safbwynt hyn bellach yn rhan o drafodaeth wleidyddol brif ffrwd. Mae'n debygol y caiff ymgeiswyr sydd o blaid annibyniaeth ac ymgeiswyr sydd yn erbyn datganoli eu hethol i'r chweched Senedd.

Mae'n debygol y bydd trafodaethau ar sut y dylid llywodraethu Cymru yn parhau am flynyddoedd i ddod. A beth am opsiwn y ffordd ganol, gan gynnal ac, o bosibl, wella'r setliad datganoli?

Yn ddi-os, mae datganoli yng Nghymru yn waith sy'n mynd rhagddo, ac nid gwaith hawdd mohono. Mae newid gwleidyddol yn anodd ar y gorau, ond mae gwleidyddion yng Nghaerdydd a San Steffan yn ceisio llywio agendâu eu pleidiau eu hunain i atgyfnerthu setliad datganoli a luniwyd ar sylfeini ansefydlog.

Fel yr ydych wedi ei weld, cafodd blynyddoedd cynnar y Senedd eu llesteirio gan ddiffyg brwdfrydedd ymhlith llawer o wleidyddion ac etholwyr, a bu'n anodd iawn gwrth-droi'r sinigiaeth honno ac ennyn diddordeb a brwdfrydedd. Cafodd gwaith arferol y llywodraeth ei gyfaddawdu gan batrwm adolygu, adrodd a diwygio rhwng 2004 a 2016.

Wedi dweud hynny, mae'r Senedd bellach yn bodoli ers dros 20 mlynedd, ac mae ganddi lawer i ymfalchïo ynddo:

- Yn 2003, Cynulliad Cenedlaethol Cymru oedd y ddeddfwrfa gyntaf yn y byd i ethol 50% o gynrychiolwyr benywaidd a 50% o gynrychiolwyr gwrywaidd.
- Yn 2007, Cymru oedd y wlad gyntaf yn y DU i gyflwyno presgripsiynau am ddim i bawb. Bwriad hyn oedd lleihau anghydraddoldebau iechyd.
- Yn 2011, cyflwynwyd tâl o 5c am fagiau siopa. Arweiniodd hyn at ostyngiad amcangyfrifedig o 70% yn y defnydd o fagiau siopa untro rhwng 2011 a 2014.
- Yn 2013, cyflwynodd y Ddeddf Trawsblannu Dynol (Cymru) system 'cydsyniad tybiedig', gan olygu bod yn rhaid i unigolyn optio allan o roi organau yn hytrach nag optio i mewn. Nod y Ddeddf hon yw cynyddu nifer yr organau a meinweoedd sydd ar gael i'w trawsblannu.

Ar ddechrau'r 2020au, mae'r DU ar ddibyn cyfansoddiadol, gyda chydberthnasau rhwng y gwledydd wedi'u trethu'n fawr. Mae Gogledd Iwerddon wedi dioddef sgil effeithiau Brexit ac mae'n debygol y bydd ail refferendwm ar annibyniaeth yn yr Alban. Os caiff y DU ei hail-lunio, fel sy'n ymddangos yn fwyfwy tebygol, mae'n ddigon posibl y bydd sefyllfa Cymru yn newid eto. Wedi'r cyfan, proses yn hytrach na digwyddiad yw datganoli.

Glossary

AS

Aelod o'r Senedd. AC neu Aelod Cynulliad yn flaenorol.

Bil y Farchnad Fewnol

il dadleuol yn ymwneud â Brexit a basiwyd gan Senedd y DU yn 2020. Nod y Bil oedd safoni rheoliadau ac atgyfnerthu marchnad fewnol y DU, h.y. y ffordd y caiff nwyddau eu symud rhwng pedair gwlad y DU. Gwrthodwyd y Bil gan Senedd Cymru a Senedd yr Alban, a chafodd ei feirniadu'n hallt gan sawl ffigwr a oedd o blaid datganoli.

Bil Cymru 2014

Y bil a wnaeth llawer o Gytundeb Dydd Gŵyl Dewi yn gyfraith. Yn benodol, yn dilyn pasio'r bil, gallai'r Cynulliad godi arian drwy drethi am y tro cyntaf erioed.

Bil Cymru 2016

Bil dadleuol a gafodd ei basio yn y pen draw i ffurfio Deddf Cymru 2017. Nododd hyn newid i fodel datganoli cadw pwerau, yn ogystal â datganoli etholiadau a rhai pwerau dros ynni.

Clymblaid enfys

Llywodraeth a ffurfiwyd o ASau o amrywiaeth o bleidiau. Bu sôn am greu clymblaid enfys rhwng Plaid Cymru, y Ceidwadwyr a'r Democratiaid Rhyddfrydol yn dilyn etholiad 2007, ond ni ffurfiwyd clymblaid o'r fath.

Comisiwn Holtham

Y Comisiwn Annibynnol ar Ariannu a Chyllid i Gymru, a gadeirir gan yr economegydd Gerald Goltham ac a gomisiynwyd yn 2008. Honnodd y Comisiwn fod fformiwla Barnett yn hen ffaswn ac y dylid datganoli rhai meysydd trethi.

Comisiwn Richard

Cafodd ei arwain gan yr Arglwydd Richard a'i gomisiynu gan Rhodri Morgan yn 2002. Argymhellodd adroddiad y comisiwn newidiadau i'r system etholiadol, strwythur y Cynulliad a phwerau deddfwyr yng Nghaerdydd.

Comisiwn Silk

Cafodd ei arwain gan Paul Silk a'i gomisiynu gan Ysgrifennydd Gwladol Cymru, Cheryl Gillan, yn dilyn etholiad cyffredinol 2010. Canolbwyntiodd yr adroddiad cyntaf ar gyllid, a chanolbwyntiodd yr ail ar y Cynulliad. Galwodd y ddau adroddiad am fwy o ddatganoli i Gymru.

Comisiwn Thomas

Y Comisiwn ar Gyfiawnder yng Nghymru, a gadeirir gan yr Arglwydd Thomas ac a gomisiynwyd gan Carwyn Jones yn 2017. Nododd y Comisiwn fod y system gyfreithiol bresennol yn siomi pobl yng Nghymru, gan argymhell y dylid datganoli cyfiawnder yn ddeddfwriaethol i'r Cynulliad.

Cwango

Acronym ar gyfer 'corff anllywodraethol lled-ymreolus'. Ymhlith yr enghreifftiau mae melin drafod Canolfan Genedlaethol Polisi Cyhoeddus Cymru a Llenyddiaeth Cymru.

Cymru'n Un

Deilliodd llywodraeth Cymru'n Un o glymblaid rhwng Llafur a Phlaid Cymru. Bu mewn grym rhwng 2007 a 2011, gyda Phrif Weinidog Llafur Cymru a Dirprwy Brif Weinidog Plaid Cymru.

Cytundeb Dydd Gŵyl Dewi

Cyhoeddiad polisi yn 2015 gan lywodraeth glymblaid y DU, gan arweiniad David Cameron. Nod y mwyafrif o'r argymhellion oedd atgyfnerthu'r setliad datganoli, ac roedd llawer ohonynt yn deillio'n uniongyrchol o ail adroddiad Comisiwn Silk.

Deddfwrf

Cangen etholedig llywodraeth sy'n craffu ar y weithrediaeth ac yn pleidleisio ar gyfreithiau. Mae Senedd Cymru, Tŷ'r Cyffredin a Senedd UDA yn enghreifftiau o ddeddfwrfeydd.

Deddfwriaeth sylfaenol

Deddf a basiwyd gan senedd. Mae Deddf a basiwyd gan Senedd Cymru yn enghraifft o ddeddfwriaeth sylfaenol, felly hefyd Ddeddf Marchnad Fewnol y DU. Mae deddfwriaeth sylfaenol yn cynnwys adran sy'n pennu pa newidiadau y gellir eu gwneud i'r ddeddf gan is-ddeddfwriaeth.

Deddf Llywodraeth Cymru (2006)

Deddf a wahanodd y ddeddfwrf a'r weithrediaeth yng Nghymru ac a alluogodd y Cynulliad i basio deddfwriaeth sylfaenol mewn 20 o feysydd.

Dull D'Hondt

System ar gyfer cyfrifo nifer y seddau a enillwyd mewn etholiad. Fe'i gelwir hefyd yn 'gyfartaledd uchaf'.

Fformiwla Barnett

Y fformiwla sy'n pennu'r taliadau a wneir gan Lywodraeth y DU i lywodraethau Cymru a'r Alban. Mae'r fformiwla yn ystyried faint o arian sy'n cael ei wario yn Lloegr, graddau datganoli mewn meysydd penodol, e.e. iechyd ac addysg, a phoblogaethau perthynol y gwledydd.

Gorchymynion Cymhwysedd Deddfwriaethol

Darn o ddeddfwriaeth gyfansoddiadol a fyddai'n trosglwyddo pŵer deddfwriaethol o Senedd y DU i Gynulliad Cenedlaethol Cymru. Roedd yn rhaid i Orchmynion Cymhwysedd Deddfwriaethol gael eu cymeradwyo gan y Cynulliad, dau Dŷ Senedd y DU ac Ysgrifennydd Gwladol Cymru.

Y Goruchaf Lys

Y llys apêl terfynol yn y DU ar gyfer achosion sifil ac achosion troseddol o Gymru, Lloegr a Gogledd Iwerddon. Mae hefyd yn gwrando achosion o bwys cyfansoddiadol, gan gynnwys anghydfodau rhwng llywodraethau.

Gweithrediaeth

Cangen o lywodraeth sy'n pennu'r agenda polisi, gyda'r nod o sicrhau y caiff polisiâu eu pasio gan y ddeddfwrfa. Mae Llywodraeth bresennol Cymru yn enghraifft o gorff gweithredol – cafodd hyn ei gwneud yn gyfraith gan Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006.

Gwrth-ddatganoli

Hefyd bod yn elyniaethus i ddatganoli Safbwynt gwleidyddol sy'n gwrthwynebu bodolaeth pwerau'r gweinyddiaethau datganoledig ac estyniad i'r pwerau hynny yn gyffredinol.

Is-ddeddfwriaeth

Darn o ddeddfwriaeth sy'n gwneud newidiadau i ddeddf. I ddechrau, dim ond is-ddeddfwriaeth y gallai Cynulliad Cenedlaethol Cymru ei phasio.

Prif Weinidog Cymru

Arweinydd Llywodraeth Cymru. Yn gyfrifol am bolisiâu, penodi gweinidogion, cadeirio Cabinet Cymru, a chynrychioli Cymru gartref a thramor. Yn atebol i'r Senedd.

Senedd Cymru

Cynulliad Cenedlaethol Cymru yn flaenorol. Caiff y senedd 60 o aelodau hon ei hethol bob pum mlynedd ac mae'n gyfrifol am ddwyn Llywodraeth Cymru i gyfrif.

Y Trydydd Sector

Y sector gwirfoddol a nid-er-elw, sy'n cynnwys elusennau a sefydliadau megis Cyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru.

AS

Aelod o'r Senedd. AC neu Aelod Cynulliad yn flaenorol.

Bil y Farchnad Fewnol

il dadleuol yn ymwneud â Brexit a basiwyd gan Senedd y DU yn 2020. Nod y Bil oedd safoni rheoliadau ac atgyfnerthu marchnad fewnol y DU, h.y. y ffordd y caiff nwyddau eu symud rhwng pedair gwlad y DU. Gwrthodwyd y Bil gan Senedd Cymru a Senedd yr Alban, a chafodd ei feirniadu'n hallt gan sawl ffigwr a oedd o blaid datganoli.

Bil Cymru 2014

Y bil a wnaeth llawer o Gytundeb Dydd Gŵyl Dewi yn gyfraith. Yn benodol, yn dilyn pasio'r bil, gallai'r Cynulliad godi arian drwy drethi am y tro cyntaf erioed.

Bil Cymru 2016

Bil dadleuol a gafodd ei basio yn y pen draw i ffurfio Deddf Cymru 2017. Nododd hyn newid i fodel datganoli cadw pwerau, yn ogystal â datganoli etholiadau a rhai pwerau dros ynni.

Clymblaid enfys

Llywodraeth a ffurfiwyd o ASau o amrywiaeth o bleidiau. Bu sôn am greu clymblaid enfys rhwng Plaid Cymru, y Ceidwadwyr a'r Democratiaid Rhyddfrydol yn dilyn etholiad 2007, ond ni ffurfiwyd clymblaid o'r fath.

Comisiwn Holtham

Y Comisiwn Annibynnol ar Ariannu a Chyllid i Gymru, a gadeirir gan yr economegydd Gerald Goltham ac a gomisiynwyd yn 2008. Honnodd y Comisiwn fod fformiwla Barnett yn hen ffaswn ac y dylid datganoli rhai meysydd trethi.

Comisiwn Richard

Cafodd ei arwain gan yr Arglwydd Richard a'i gomisiynu gan Rhodri Morgan yn 2002. Argymhellodd adroddiad y comisiwn newidiadau i'r system etholiadol, strwythur y Cynulliad a phwerau deddfwyr yng Nghaerdydd.

Comisiwn Silk

Cafodd ei arwain gan Paul Silk a'i gomisiynu gan Ysgrifennydd Gwladol Cymru, Cheryl Gillan, yn dilyn etholiad cyffredinol 2010. Canolbwyntiodd yr adroddiad cyntaf ar gyllid, a chanolbwyntiodd yr ail ar y Cynulliad. Galwodd y ddau adroddiad am fwy o ddatganoli i Gymru.

Comisiwn Thomas

Y Comisiwn ar Gyfiawnder yng Nghymru, a gadeirir gan yr Arglwydd Thomas ac a gomisiynwyd gan Carwyn Jones yn 2017. Nododd y Comisiwn fod y system gyfreithiol bresennol yn siomi pobl yng Nghymru, gan argymhell y dylid datganoli cyfiawnder yn ddeddfwriaethol i'r Cynulliad.

Cwango

Acronym ar gyfer 'corff anlywodraethol lled-ymreolus'. Ymhlith yr enghreifftiau mae melin drafod Canolfan Genedlaethol Polisi Cyhoeddus Cymru a Llenyddiaeth Cymru.

Cymru'n Un

Deilliodd llywodraeth Cymru'n Un o glymblaid rhwng Llafur a Phlaid Cymru. Bu mewn grym rhwng 2007 a 2011, gyda Phrif Weinidog Llafur Cymru a Dirprwy Brif Weinidog Plaid Cymru.

Cytundeb Dydd Gŵyl Dewi

Cyhoeddiad polisi yn 2015 gan lywodraeth glymblaid y DU, gan arweiniad David Cameron. Nod y mwyafrif o'r argymhellion oedd atgyfnerthu'r setliad datganoli, ac roedd llawer ohonynt yn deillio'n uniongyrchol o ail adroddiad Comisiwn Silk.

Deddfwrf

Cangen etholedig llywodraeth sy'n craffu ar y weithrediaeth ac yn pleidleisio ar gyfreithiau. Mae Senedd Cymru, Tŷ'r Cyffredin a Senedd UDA yn enghreifftiau o ddeddfwrfeydd.

Deddfwriaeth sylfaenol

Deddf a basiwyd gan senedd. Mae Deddf a basiwyd gan Senedd Cymru yn enghraifft o ddeddfwriaeth sylfaenol, felly hefyd Ddeddf Marchnad Fewnol y DU. Mae deddfwriaeth sylfaenol yn cynnwys adran sy'n pennu pa newidiadau y gellir eu gwneud i'r ddeddf gan is-ddeddfwriaeth.

Deddf Llywodraeth Cymru (2006)

Deddf a wahanodd y ddeddfwrf a'r weithrediaeth yng Nghymru ac a alluogodd y Cynulliad i basio deddfwriaeth sylfaenol mewn 20 o feysydd.

Dull D'Hondt

System ar gyfer cyfrifo nifer y seddau a enillwyd mewn etholiad. Fe'i gelwir hefyd yn 'gyfartaledd uchaf'.

Fformiwla Barnett

Y fformiwla sy'n pennu'r taliadau a wneir gan Lywodraeth y DU i lywodraethau Cymru a'r Alban. Mae'r fformiwla yn ystyried faint o arian sy'n cael ei wario yn Lloegr, graddau datganoli mewn meysydd penodol, e.e. iechyd ac addysg, a phoblogaethau perthynol y gwledydd.

Gorchymynion Cymhwysedd Deddfwriaethol

Darn o ddeddfwriaeth gyfansoddiadol a fyddai'n trosglwyddo pŵer deddfwriaethol o Senedd y DU i Gynulliad Cenedlaethol Cymru. Roedd yn rhaid i Orchmynion Cymhwysedd Deddfwriaethol gael eu cymeradwyo gan y Cynulliad, dau Dŷ Senedd y DU ac Ysgrifennydd Gwladol Cymru.

Y Goruchaf Lys

Y llys apêl terfynol yn y DU ar gyfer achosion sifil ac achosion troseddol o Gymru, Lloegr a Gogledd Iwerddon. Mae hefyd yn gwrando achosion o bwys cyfansoddiadol, gan gynnwys anghydfodau rhwng llywodraethau.

Gweithrediaeth

Cangen o lywodraeth sy'n pennu'r agenda polisi, gyda'r nod o sicrhau y caiff polisiâu eu pasio gan y ddeddfwrfa. Mae Llywodraeth bresennol Cymru yn enghraifft o gorff gweithredol – cafodd hyn ei gwneud yn gyfraith gan Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006.

Gwrth-ddatganoli

Hefyd bod yn elyniaethus i ddatganoli Safbwynt gwleidyddol sy'n gwrthwynebu bodolaeth pwerau'r gweinyddiaethau datganoledig ac estyniad i'r pwerau hynny yn gyffredinol.

Is-ddeddfwriaeth

Darn o ddeddfwriaeth sy'n gwneud newidiadau i ddeddf. I ddechrau, dim ond is-ddeddfwriaeth y gallai Cynulliad Cenedlaethol Cymru ei phasio.

Prif Weinidog Cymru

Arweinydd Llywodraeth Cymru. Yn gyfrifol am bolisiâu, penodi gweinidogion, cadeirio Cabinet Cymru, a chynrychioli Cymru gartref a thramor. Yn atebol i'r Senedd.

Senedd Cymru

Cynulliad Cenedlaethol Cymru yn flaenorol. Caiff y senedd 60 o aelodau hon ei hethol bob pum mlynedd ac mae'n gyfrifol am ddwyn Llywodraeth Cymru i gyfrif.

Y Trydydd Sector

Y sector gwirfoddol a nid-er-elw, sy'n cynnwys elusennau a sefydliadau megis Cyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru.

AS

Aelod o'r Senedd. AC neu Aelod Cynulliad yn flaenorol.

Bil y Farchnad Fewnol

il dadleuol yn ymwneud â Brexit a basiwyd gan Senedd y DU yn 2020. Nod y Bil oedd safoni rheoliadau ac atgyfnerthu marchnad fewnol y DU, h.y. y ffordd y caiff nwyddau eu symud rhwng pedair gwlad y DU. Gwrthodwyd y Bil gan Senedd Cymru a Senedd yr Alban, a chafodd ei feirniadu'n hallt gan sawl ffigwr a oedd o blaid datganoli.

Bil Cymru 2014

Y bil a wnaeth llawer o Gytundeb Dydd Gŵyl Dewi yn gyfraith. Yn benodol, yn dilyn pasio'r bil, gallai'r Cynulliad godi arian drwy drethi am y tro cyntaf erioed.

Bil Cymru 2016

Bil dadleuol a gafodd ei basio yn y pen draw i ffurfio Deddf Cymru 2017. Nododd hyn newid i fodel datganoli cadw pwerau, yn ogystal â datganoli etholiadau a rhai pwerau dros ynni.

Clymblaid enfys

Llywodraeth a ffurfiwyd o ASau o amrywiaeth o bleidiau. Bu sôn am greu clymblaid enfys rhwng Plaid Cymru, y Ceidwadwyr a'r Democratiaid Rhyddfrydol yn dilyn etholiad 2007, ond ni ffurfiwyd clymblaid o'r fath.

Comisiwn Holtham

Y Comisiwn Annibynnol ar Ariannu a Chyllid i Gymru, a gadeirir gan yr economegydd Gerald Goltham ac a gomisiynwyd yn 2008. Honnodd y Comisiwn fod fformiwla Barnett yn hen ffaswn ac y dylid datganoli rhai meysydd trethi.

Comisiwn Richard

Cafodd ei arwain gan yr Arglwydd Richard a'i gomisiynu gan Rhodri Morgan yn 2002. Argymhellodd adroddiad y comisiwn newidiadau i'r system etholiadol, strwythur y Cynulliad a phwerau deddfwyr yng Nghaerdydd.

Comisiwn Silk

Cafodd ei arwain gan Paul Silk a'i gomisiynu gan Ysgrifennydd Gwladol Cymru, Cheryl Gillan, yn dilyn etholiad cyffredinol 2010. Canolbwyntiodd yr adroddiad cyntaf ar gyllid, a chanolbwyntiodd yr ail ar y Cynulliad. Galwodd y ddau adroddiad am fwy o ddatganoli i Gymru.

Comisiwn Thomas

Y Comisiwn ar Gyfiawnder yng Nghymru, a gadeirir gan yr Arglwydd Thomas ac a gomisiynwyd gan Carwyn Jones yn 2017. Nododd y Comisiwn fod y system gyfreithiol bresennol yn siomi pobl yng Nghymru, gan argymhell y dylid datganoli cyfiawnder yn ddeddfwriaethol i'r Cynulliad.

Cwango

Acronym ar gyfer 'corff anllywodraethol lled-ymreolus'. Ymhlith yr enghreifftiau mae melin drafod Canolfan Genedlaethol Polisi Cyhoeddus Cymru a Llenyddiaeth Cymru.

Cymru'n Un

Deilliodd llywodraeth Cymru'n Un o glymblaid rhwng Llafur a Phlaid Cymru. Bu mewn grym rhwng 2007 a 2011, gyda Phrif Weinidog Llafur Cymru a Dirprwy Brif Weinidog Plaid Cymru.

Cytundeb Dydd Gŵyl Dewi

Cyhoeddiad polisi yn 2015 gan lywodraeth glymblaid y DU, gan arweiniad David Cameron. Nod y mwyafrif o'r argymhellion oedd atgyfnerthu'r setliad datganoli, ac roedd llawer ohonynt yn deillio'n uniongyrchol o ail adroddiad Comisiwn Silk.

Deddfwrf

Cangen etholedig llywodraeth sy'n craffu ar y weithrediaeth ac yn pleidleisio ar gyfreithiau. Mae Senedd Cymru, Tŷ'r Cyffredin a Senedd UDA yn enghreifftiau o ddeddfwrfeydd.

Deddfwriaeth sylfaenol

Deddf a basiwyd gan senedd. Mae Deddf a basiwyd gan Senedd Cymru yn enghraifft o ddeddfwriaeth sylfaenol, felly hefyd Ddeddf Marchnad Fewnol y DU. Mae deddfwriaeth sylfaenol yn cynnwys adran sy'n pennu pa newidiadau y gellir eu gwneud i'r ddeddf gan is-ddeddfwriaeth.

Deddf Llywodraeth Cymru (2006)

Deddf a wahanodd y ddeddfwrf a'r weithrediaeth yng Nghymru ac a alluogodd y Cynulliad i basio deddfwriaeth sylfaenol mewn 20 o feysydd.

Dull D'Hondt

System ar gyfer cyfrifo nifer y seddau a enillwyd mewn etholiad. Fe'i gelwir hefyd yn 'gyfartaledd uchaf'.

Fformiwla Barnett

Y fformiwla sy'n pennu'r taliadau a wneir gan Lywodraeth y DU i lywodraethau Cymru a'r Alban. Mae'r fformiwla yn ystyried faint o arian sy'n cael ei wario yn Lloegr, graddau datganoli mewn meysydd penodol, e.e. iechyd ac addysg, a phoblogaethau perthynol y gwledydd.

Gorchymynion Cymhwysedd Deddfwriaethol

Darn o ddeddfwriaeth gyfansoddiadol a fyddai'n trosglwyddo pŵer deddfwriaethol o Senedd y DU i Gynulliad Cenedlaethol Cymru. Roedd yn rhaid i Orchmynion Cymhwysedd Deddfwriaethol gael eu cymeradwyo gan y Cynulliad, dau Dŷ Senedd y DU ac Ysgrifennydd Gwladol Cymru.

Y Goruchaf Lys

Y llys apêl terfynol yn y DU ar gyfer achosion sifil ac achosion troseddol o Gymru, Lloegr a Gogledd Iwerddon. Mae hefyd yn gwrando achosion o bwys cyfansoddiadol, gan gynnwys anghydfodau rhwng llywodraethau.

Gweithrediaeth

Cangen o lywodraeth sy'n pennu'r agenda polisi, gyda'r nod o sicrhau y caiff polisiâu eu pasio gan y ddeddfwrfa. Mae Llywodraeth bresennol Cymru yn enghraifft o gorff gweithredol – cafodd hyn ei gwneud yn gyfraith gan Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006.

Gwrth-ddatganoli

Hefyd bod yn elyniaethus i ddatganoli Safbwynt gwleidyddol sy'n gwrthwynebu bodolaeth pwerau'r gweinyddiaethau datganoledig ac estyniad i'r pwerau hynny yn gyffredinol.

Is-ddeddfwriaeth

Darn o ddeddfwriaeth sy'n gwneud newidiadau i ddeddf. I ddechrau, dim ond is-ddeddfwriaeth y gallai Cynulliad Cenedlaethol Cymru ei phasio.

Prif Weinidog Cymru

Arweinydd Llywodraeth Cymru. Yn gyfrifol am bolisiâu, penodi gweinidogion, cadeirio Cabinet Cymru, a chynrychioli Cymru gartref a thramor. Yn atebol i'r Senedd.

Senedd Cymru

Cynulliad Cenedlaethol Cymru yn flaenorol. Caiff y senedd 60 o aelodau hon ei hethol bob pum mlynedd ac mae'n gyfrifol am ddwyn Llywodraeth Cymru i gyfrif.

Y Trydydd Sector

Y sector gwirfoddol a nid-er-elw, sy'n cynnwys elusennau a sefydliadau megis Cyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru.

References

BBC Cymru Fyw (2017) 'Datganoli: Mwy o ddeddfu eto?', *BBC Cymru Fyw*, 5 Mawrth [Ar-lein]. Ar gael yma <https://www.bbc.co.uk/cymrufyw/39167178> (Cyrchwyd ar 18 Mawrth 2021).

Cynulliad Cenedlaethol Cymru (2015) *Adroddiad ar Fil Cymru Drafft Llywodraeth y DU* [Ar-lein]. Ar gael yma <https://senedd.wales/laid%20documents/cr-ld10468/cr-ld10468-w.pdf> (Cyrchwyd ar 18 Mawrth 2021).

Department for Business, Energy & Industrial Strategy (2020) *UK internal market* (Cm 278) [Ar-lein]. Ar gael yma <https://www.gov.uk/government/publications/uk-internal-market> (Cyrchwyd ar 18 Mawrth 2021).

Institute for Government (2019) *Tony Blair: Devolution, Brexit and the future of the Union* [Ar-lein]. Ar gael yma https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/tony-blair_0.pdf (Cyrchwyd ar 18 Mawrth 2021).

- RSHP (d.d.) *Senedd Cymru, Welsh Parliament* [Ar-lein]. Ar gael yma <https://www.rsh-p.com/projects/national-assembly-for-wales/> (Cyrchwyd ar 18 Mawrth 2021).
- Shipton, M. (2011) *Poor Man's Parliament: Ten Years of the Welsh Assembly*, Bridgend, Seren Books.
- WalesOnline (2004) 'Morgan hails "end of quangoland"', *WalesOnline*, 14 Gorffennaf [Ar-lein]. Ar gael yma <https://www.walesonline.co.uk/news/wales-news/morgan-hails-end-of-quangoland-2429876> (Cyrchwyd ar 18 Mawrth 2021).
- BBC Cymru Fyw (2013) 'Galw am gynyddu nifer Aelodau Cynulliad', *BBC Cymru Fyw*, 16 Hydref [Ar-lein]. Ar gael yma <https://www.bbc.co.uk/cymrufyw/24540741> (Cyrchwyd ar 18 Mawrth 2021).
- BBC News (2014) 'Fewer than half the population know who runs Welsh NHS, says poll', *BBC News*, 9 Mehefin [Ar-lein]. Ar gael yma <https://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-politics-27739205> (Cyrchwyd ar 29 March 2021).
- Y Comisiwn ar Gyfiawnder yng Nghymru (2019) *Cyfiawnder yng Nghymru dros Bobl Cymru* [Ar-lein]. Ar gael yma <https://llyw.cymru/sites/default/files/publications/2019-10/Justice%20Commission%20WEL%20DIGITAL.pdf> (Cyrchwyd ar 18 Mawrth 2021).
- Huckle, T. (2016) 'Why Wales needs its own legal jurisdiction', *IWA*, 7 Ebrill [Ar-lein]. Ar gael yma <https://www.iwa.wales/agenda/2016/04/why-wales-needs-its-own-legal-jurisdiction/> (Cyrchwyd ar 18 Mawrth 2021).
- Keep, W. (2020) *The Barnett formula* (House of Commons Library, No. 7386) [Ar-lein]. Ar gael yma <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7386/> (Cyrchwyd ar 18 Mawrth 2021).
- Llywodraeth Cymru (2017) *Prif Weinidog Cymru yn sefydlu Comisiwn ar Gyfiawnder yng Nghymru* [Ar-lein]. Ar gael yma <https://llyw.cymru/prif-weinidog-cymru-yn-sefydlu-comisiwn-ar-gyfiawnder-yng-nghymru> (Cyrchwyd ar 18 Mawrth 2021).
- McAllister, L. (2020) 'Backing away from addressing the National Assembly for Wales' size at this moment in our national history is defeatist and dangerous', *WalesOnline*, 1 Chwefror [Ar-lein]. Ar gael yma <https://www.walesonline.co.uk/news/news-opinion/backing-away-addressing-national-assembly-17667591> (Cyrchwyd ar 18 Mawrth 2021).
- Morgan, R. (2017) *Rhodri: A Political Life in Wales and Westminster*, Caerdydd, Gwasg Prifysgol Cymru.
- Senedd Cymru (2017) *Ymchwiliad i Newyddiaduraeth Newyddion yng Nghymru* [Ar-lein]. Ar gael yma <https://busnes.senedd.cymru/mgConsultationDisplay.aspx?id=259&R-PID=1525773595&cp=yes> (Cyrchwyd ar 31 Mawrth 2021).
- Stanford, P. (2014) 'Scottish Referendum: "My Barnett Formula needs to be tackled now - but no politician will"', *Telegraph*, 19 Medi [Ar-lein]. Ar gael yma <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/scotland/11108848/Scottish-Referendum-My-Barnett-Formula-needs-to-be-tackled-now-but-no-politician-will.html> (Cyrchwyd ar 18 Mawrth 2021).
- Abolish the Welsh Assembly (2021) *About* [Ar-lein]. Ar gael yma <https://www.abolishthewelshassembly.co.uk/about/> (Cyrchwyd ar 18 Mawrth 2021).

Public Attitudes to Devolution in Wales (2017) fideo YouTube, ychwanegwyd gan Brifysgol Caerdydd [Ar-lein]. Ar gael yma <https://www.youtube.com/watch?v=5FjlZnfZrmc> (Cyrchwyd ar 22 Mawrth 2021).

Scully, R., Wyn Jones, R. a Trystan, D. (2004) 'Turnout, Participation and Legitimacy in Post-Devolution Wales', *British Journal of Political Science*, cyf. 34, rhif. 3, tt. 519-37 DOI: <https://doi.org/10.1017/S000712340400016X> (Cyrchwyd ar 18 Mawrth 2021).

Williams, R. a Williams, D. (gol.) (2003) *Who Speaks for Wales?: Nation, Culture, Identity*, Caerdydd, Gwasg Prifysgol Cymru.

Further reading

Cyfweliad Tony Blair: <https://www.youtube.com/watch?v=JfDWxdRoQel>

Ron Davies yn myfyrio ar ddylunio datganoli yng Nghymru mewn darlith a gynhaliwyd gan Ganolfan Llywodraethiant Cymru: <https://www.youtube.com/watch?v=Xsmx6-VSbXQ>

Datganoli cyllidol:

<https://ymchwil.senedd.cymru/gwaith-craffu-ariannol/datganoli-cyllidol-yng-nghymru/>

The Briefing Room ar BBC Radio 4 'Britain's constitutional dilemma: who now runs the country?': <https://www.bbc.co.uk/sounds/play/m0008p41>

'The State of the Union' – Yr Athro Linda Colley a'r Athro Richard Wyn Jones:

<https://www.youtube.com/watch?v=Lg8a0OWsU-Y>

Am gael gwybod mwy am ddatganoli yng Nghymru? Mae dwy brif felin drafod yn gweithio yn y maes hwn yng Nghymru:

Mae gan y [Sefydliad Materion Cymreig](#) archif fawr sy'n cynnwys darlithoedd, adolygiadau o lyfrau a blogiau sy'n cynnwys gwybodaeth a sylwadau ar hynt y broses ddatganoli gyfan yng Nghymru, ynghyd â llawer o ddeunydd arall ar gyd-destun economaidd a chymdeithasol Cymru. Cyfarwyddwr y Sefydliad rhwng 1996 a 2013 oedd John Osmond, a fu'n flaenllaw yn yr ymgyrch dros ddatganoli yng Nghymru ac sydd wedi ysgrifennu nifer o lyfrau ac erthyglau ar hynt datganoli.

Mae [Sefydliad Bevan](#) yn canolbwyntio ar faterion sy'n ymwneud ag anghyfiawnder, tlodi ac allgáu, a chyfiawnder cymdeithasol yng Nghymru. Mae'n llunio adroddiadau swmpus sydd ar gael i'w lawrlwytho am ddim o'i wefan. Mae enghreifftiau diweddar yn cynnwys astudiaeth ar ddyfodol y sector gwirfoddol yng Nghymru a'r ail draethawd mewn cyfres o draethodau ar Senedd Cymru, sy'n edrych ar rôl newidiol pwyllgorau'r Cynulliad.

Mae dau brif sefydliad academiaidd yn gwneud gwaith ar Gymru, ac mae llawer o'r gwaith hwn ar gael yn gyhoeddus:

Mae [Canolfan Llywodraethiant Cymru](#) ym Mhrifysgol Caerdydd yn cynnal ymchwil i'r gyfraith, gwleidyddiaeth, llywodraeth ac economi wleidyddol Cymru, yn ogystal â chyd-destunau llywodraethu tiriogaethol ehangach y DU ac Ewrop Yn ogystal â llunio llyfrau a phapurau academiaidd, mae gwefan y Ganolfan yn cynnwys gwybodaeth a deunydd ar ddarlithoedd, cyfarfodydd cyhoeddus a digwyddiadau a gynhelir ganddi.

Mae [Sefydliad Ymchwil a Data Cymdeithasol ac Economaidd Cymru](#), a ariennir gan Gyngor Ymchwil Economaidd a Chymdeithasol y DU ers 2008, yn cynnal gwaith ymchwil a hyfforddiant ym maes y gwyddorau cymdeithasol sy'n berthnasol i Gymru. Sefydliad cydweithredol ydyw rhwng pum prifysgol yng Nghymru; mae cyhoeddiadau ac adroddiadau gan ei aelodau a'i aelodau cyswllt ar gael ar y wefan.

Mae [Llyfrgell Tŷ'r Cyffredin](#) a [Gwasanaeth Ymchwil y Senedd](#) yn cynnwys toreth o bapurau briffio a gwybodaeth o ansawdd uchel ar nifer o agweddau ar ddatganoli.

Acknowledgements

Cyflwyniad

Delweddau

Delwedd Cwrs: (WT-shared) Cardiff at wts wikivoyage

Fideo

Adran 1

Delweddau

Logo Llafur Cymru: trwy garedigrwydd Llafur Cymru

Logo Plaid Cymru: trwy garedigrwydd Plaid Cymru

Logo Ceidwadwyr Cymreig: Hawlfraint 2021 Y Ceidwadwyr Cymreig

Logo Democratiaid Rhyddfrydol Cymru: trwy garedigrwydd Democratiaid Rhyddfrydol Cymru

Logo UKIP Wales: trwy garedigrwydd UKIP Wales

Ffigur 1: Hawlfraint y Goron;

<http://www.nationalarchives.gov.uk/doc/open-government-licence/version/3/>

Ffigur 2: (c) Llyfrgell Genedlaethol Cymru 2015

Ffigur 4: trwy garedigrwydd Llafur Cymru

Ffigur 5: Llyfrgell Genedlaethol Cymru 2021; Trwydded Archif Greadigol

Ffigur 7: delwedd uchaf: Anna Stowe / Alamy Stock Photo; Senedd y DU; delwedd isaf:

<https://www.parliament.uk/site-information/copyright-parliament/open-parliament-licence/>

Ffigur 11: Senedd Cymru

Fideo

Fideo 1: Y Frenhines yn agor y Cynulliad Cenedlaethol gyntaf, 1999, BBC Wales Today, 27 Mai 1999

Adran 2

Delweddau

Ffigur 1: © Hawlfraint y Goron 2019, Llywodraeth Cymru, WG39658

Ffigur 3: wedi'i addasu o: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Senedd_Oct_2020.svg

Fideo

Fideo 1: Senedd.tv; Hawlfraint Comisiwn y Senedd

Fideo 2: Senedd y DU;

<https://www.parliament.uk/site-information/copyright-parliament/open-parliament-licence/>

Adran 3

Delweddau

Ysgrifennwyd y cwrs am ddim hwn gan Valerie Livingston. Cafodd ei gyhoeddi am y tro cyntaf ym mis Mawrth 2021.

Cafodd ei addasu a'i ehangu o gwrs OpenLearn Create, *The long road to Welsh devolution*, ysgrifennwyd gan Graham Day.

Heblaw am ddeunyddiau gan drydydd partiön a deunyddiau a nodwyd fel arall ([gweler y telerau ac amodau](#)), mae'r cynnwys hwn ar gael o dan [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 Licence](#).

Mae'r deunydd a gaiff ei gydnabod isod yn Berchenogol ac fe'i defnyddir dan drwydded (nid yw'n ddarostyngedig i Drwydded Creative Commons). Rydym yn ddiolchgar iawn i'r ffynonellau canlynol am roi caniatâd i ni atgynhyrchu deunydd yn y cwrs am ddim hwn:

Gwnaed pob ymdrech i gysylltu â pherchenogion hawlfreintiau. Os byddwn wedi hepgor unrhyw ffynonellau yn anfwriadol, bydd y cyhoeddwr yn barod i wneud y trefniadau angenrheidiol ar y cyfle cyntaf.